TACHE PAPAHAGI

CERCETĂRI ÎN MUNȚII APUSENI

Extras din GRAI ȘI SUFLET, revista
„Institutului de filologie și folklor".

BUCUREȘTI

TACHE PAPAHAGI

CERCETĂRI ÎN MUNŢII APUSENI

Extras din GRAI ŞI SUFLET, revista
„Institutului de filologie şi folklor".

BUCUREŞTI
1925

Fostului meu profesor,

D-lui I.-A. Candrea,

recunoştinţă

CERCETĂRI ÎN MUNŢII APUSENI

In spre vestul liniei ferate Alba-Iulia—Teiuş, după o mică întindere de pămînt şes şi mănos, terenul devine din ce în ce mai accidentat. Incepînd dela Ighiu, se ridică şiruri de dealuri şi munţi, pe alocurea stîncoşi şi prăpăstioşi, formînd văi în lungul cărora stau adăpostite sate romîneşti: sînt aşa numiţii *Munţi Apuseni* care se prelungesc spre v.-nv., pentru ca, trecînd peste Dealul-mare (975 m.) lîngă care se înalţă Dealul-fetei (1145 m.), să formeze Ţara Abrudului care face parte tot din Munţii Apuseni.

Prin „Munţi Apuseni" însă nu înţelegem chiar ţara propriu zisă a Moţilor, căci atît sub raportul denumirei geografice cît şi din punct de vedere al altor consideraţiuni etno-lingvistice, ţara Moţilor e redusă ca teritoriu şi ca entitate la un număr restrîns de comune retrase şi împrăştiate prin văile, coastele şi pe umerii acestor munţi. Geografia umană a Munţilor Apuseni ne determină să împărţim populaţia lor în două categorii bine distincte: în *Moţi* şi *Mocani*. Primii se pot subdivide în două clase: Moţi propriu zişi, care se ocupă mai mult cu industria lemnului, şi *Minerii* sau *Băieşii* din imediatele împrejurimi ale Abrudului.

Mocanii în genere se găsesc în regiunea sud-vestică a Abrudului, pe cînd Moţii locuesc răsfiraţi în accidentatul teren al Arieşului, la vest de Cîmpeni.

Pentru aceste consideraţiuni voi da mai întîi o sumară descriere asupra Mocanilor, pentru ca apoi să mă oprese asupra Moţilor.

MOCANII

Ighiul, centrul plasei cu acelaşi nume, e punctul iniţial al acestei regiuni mocăneşti care formează două mici ramificaţiuni, avînd fiecare caracteristicele lor: prima e însăşi valea Ampoiului, şi anume începînd din satele Miceşti-Şard pînă la izvoarele acestui rîuleţ, unde găsim risipite satele Valea-Dosului şi Trîmpoiele; a doua ramificaţiune se prelungeşte mai la nord, şi pe valea ei se văd împrăştiate pe distanţe mari comunele Mogoş şi Intregalda.

Din punct de vedere al geografiei fisice, aceste două ramificaţiuni se deosebesc una de alta prin faptul că a doua, cu toate că şi ea e deluroasă, presintă totuşi o înfăţişare lină şi larg deschisă; valea Ampoiului însă e şerpuitoare şi-i închisă între două lanţuri de dealuri, ceea ce contribue ca orizontul ei să fie redus. Pe lîngă aceasta, pămîntul văiei Ampoiului nu e productiv, fiind mai mult pietros şi întru cîtva păduros, pe cînd în regiunea Mogoşului mai toate dealurile sînt arabile.

Aceste două consideraţiuni par a explica în de ajuns diferenţierea ca tipuri de sate pe care o constatăm la aceste două ramificaţiuni mocăneşti, deşi, în general, amîndouă ne înfăţişează acelaşi element etnic ca tip fisic. Toate satele de pe valea Ampoiului: Şard, Tăuţi, Găureni, Poieni, Prisaca Galaţi, Feneş, Pătrunjel presintă un singur tip, cu casele concentrate pe o mică porţiune de pămînt. Excepţie dela acest tip face Metieşul din faţa Găurenilor, dar mai ales Valea-Dosului şi Trîmpoiele, a căror răsfirare se explică nu numai prin faptul că sînt sate păstoreşti, ci şi prin acela că dispun de un teritoriu mai întins, mai accidentat şi bogat în păşuni.

In adevăr, configuraţia geografică a părţei superioare a Ampoiului, şi anume a regiunei unde sînt aşezate aceste două sate, e cu totul neprielnică formaţiunei de sate concentrate ca tip, întru cît această vale, începînd dela Zlatna în sus, devine din ce în ce mai strîmtă, închisă fiind de amîndouă părţile de şiruri de dealuri-munţi. Valea-Dosului, bunăoară, care e mai întortochiată decît Ampoiul, nu ofere nicăeri

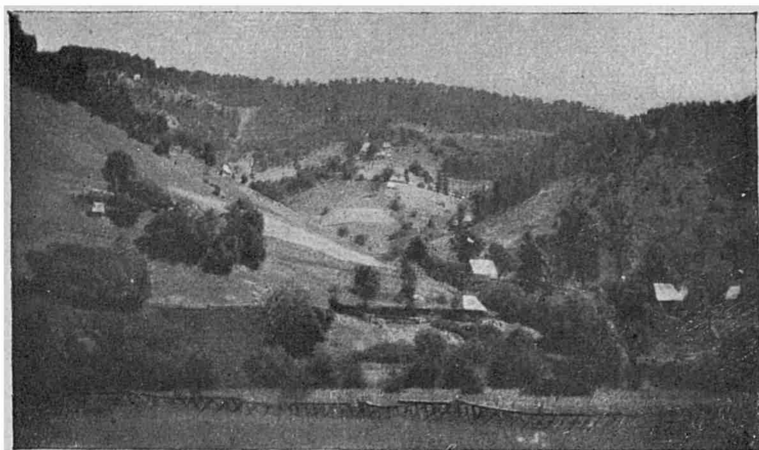
vre-un loc mai deschis, măcar o poiană care ar fi putut permite concentrarea unui număr oarecare de case; aşa că satul cu acelaşi nume e risipit în lungul şoselei pe o distanţă de 16 km. Rar se văd cîte trei, patru case laolaltă, cele mai multe fiind isolate unele de altele pe o rază de 500-1000 m. Ceva mai mult: cea mai mare parte a caselor sînt căţărate pe umerii rotunzi ai dealurilor, aşezată fiecare în mijlocul „moşiei" de care poate îngriji mai bine fiind lîngă ea. Pe de altă parte, dat fiind felul lor de vieaţă, de a fi legaţi, iarna-vara, de bucata de pămînt pe care o stăpînesc, era firesc ca cele mai multe familii să-şi stabilească locuinţa fiecare pe cîte un deal sau vălcea, pentru ca astfel şi îngrijitul vitei sau al celor cîteva oi de care dispun să devie pentru fiecare casă mai uşor, mai eftin şi mai bun.

Regiunea izvoarelor Ampoiului e mai mult muntoasă decît deluroasă şi este acoperită cu dese şi întinse păduri de fag. Totuşi dealurile ofer un păşunat abundent, ceea ce contribue ca şi păstoritul să fie mai pronunţat decît pe valea Ampoiului. In Valea-Dosului şi mai ales în „hotarul" Trîmpoielelor pasc turme mari de oi şi tot aci găsim şi adevărate *muntărițe*. Şi în satele de pe valea Ampoiului se poate constata păstoritul, dar în stare cu totul rudimentară: familiile comunei îşi strîng toate oile de care dispune fiecare şi formează una ori două turme de oi sau şi de capre — întru cît pădurile acestor sate sînt de stejar şi gorun — care, sub îngrijirea unui cioban, pasc de obicei în împrejurimile satelor anume destinate. In timpul iernei fiecare proprietar îşi hrăneşte oile cu fînul sau otava cosită în timpul verei, iar în satele din sud-estul Zlatnei le mai hrănesc şi cu frunză uscată de sălcii. Pentru aceasta, locuitorii din valea Ampoiului sădesc anume sălcii, ale căror ramuri le taie pe la sfîrşitul verei pentru ca frunza lor uscată să înlocuească lipsa de fîn. Că păstoritul va fi fost în trecut mai desvoltat şi în această regiune, aceasta pare să reiasă din răspunsul pe care mi l-a dat un bătrîn din Găureni, spunîndu-mi că altădată erau turme mari de oi şi că acum „s'o micit" ca număr.

Sub aspectul acesta, Mogoşul, ca şi Intregalda, se presintă mai bine: în afară de sămănăturile deluroase pe care le are, păstoritul se practică relativ pe o scară întinsă. N'am putut cerceta însă mai de aproape nici această comună pentru următoarele motive: Mogoşul este răspîndit în lungul văiei sale pe o distanţă de aproape 25-30 km., formînd la depărtări de 3-4 km. grupuri de case numeroase, cum sînt de exemplu Bîrleştii, Mămăliganii, Micleştii, Negreştii, etc.— centre care, dacă le-am raporta la configuraţia satelor romîneşti din alte regiuni, ar putea forma fiecare aparte cîte un sătuleţ; pe lîngă această formaţiune, se mai zăresc pe umerii, ca şi pe vîrfurile mai tuturor dealurilor, mici grupuri de case sau chiar case răzleţe, încunjurate de ogoare sau pologuri care formează „moşia" respectivă. In atari condiţiuni, evident că asemenea regiuni mocăneşti necesită, pentru o aprofundată şi cît mai completă studiere etno-lingvistică şi folklorică, chiar din partea unui cercetător experimentat, timp îndelungat şi multă abnegaţie de sine: numai Mogoşul, bunăoară, cere pentru o astfel de monografie cel puţin o vară întreagă, fără a ne mai gîndi la cele ce ne poate oferi vieaţa de iarnă. Aceasta fiind realitatea, încă de acum ne putem face o idee cît devin mai anevoioase atari cercetări în ţara popriu zisă şi cu totul originală a Moţilor.

Inainte de a trece la aceştia, voi releva cîteva caracteristice ale aspectului etnografic pe care ni-l presintă vieaţa Mocanilor.

Un prim amănunt care frapează înainte de toate pe un cercetător este portul unei opinci, originală dintr'un punct de vedere, care constitue elementul cel mai pitoresc al întregei înfăţişări: e aşa numitul *gurguį* — vîrful opincei — înalt de cel puţin un lat de mînă şi cu faţa întoarsă puţin spre laturea interioară a piciorului (cf. planşa VII, 1). Acest fel de opinci le poartă deopotrivă bărbaţi şi femei, dar cu o tendinţă mai pronunţată la femei ca gurguiul opincilor lor să fie ceva mai mare şi mai înalt decît la bărbaţi. Gurguiul acesta caracterisează în deosebi pe Prisăcani şi pe cei din

1. Vedere din valea mijlocie a Gîrdei: o parte a Scărișoarei-de-sus împrăștiată pe versanturile apusene din apropierea Ghețarului.

2. Partea superioară a satului Neagra risipită pe versantul sud-estic al Măgurei.

Găureni care îl poartă cu o deosebită mîndrie, spre deosebire de celelalte sate unde, din causa influențelor orășenești venite din spre Alba-Iulia, ca și din spre Zlatna, e pe calea dispariției sau, dacă se menține, e departe de a atinge dimensiunile pline de originalitate ale gurguiului prisăcan ori al celui din Găureni. Gurguiul îl mai constatăm și la cealaltă ramificațiune mocănească, și anume în Mogoș; dar formațiunea gurguiului mogoșan constitue cel mai bun criteriu de a putea distinge pe un Mocan dacă e din Mogoș sau de pe valea Ampoiului, deși în tipul fisic al acestor două ramificații, care e unul și același, domină în general coloarea blondă și ochii albaștri. Gurguiul opincei mogoșene e bine vîrfuit și stă aproape drept în sus (cf. pl. VIII, 2).

O altă notă caracteristică a regiunei e distincțiunea ce se constată între femei și fete, mai ales în zile de sărbători sau dumineci: fetele umblă cu părul împletit la spate și cu capul gol, pe cînd femeile măritate, de orice vîrstă, împletesc părul de pe partea superioară a capului într'o cosiță lăsată pe frunte deasupra ochiului drept și petrecută după urechea dreaptă ca să formeze la spate un tot întreg cu restul părului; pe lîngă aceasta, toate umblă acoperite, fără ca năframa de pe cap să le ascundă împletitura de pe frunte.

Portul în genere nu presintă nimic deosebit. Bărbații umblă îmbrăcați în cămașe albă de in sau cînepă, cu cioareci de lînă strîmți, purtînd pe cap cunoscuta pălărie neagră și cu borduri mici pe care o poartă și așa numiții *Ungureni*. Femeile poartă cămașe albă lungă, cîte o păreche de zaghii, iar în loc de ciorapi au cioareci de lînă.

Industria casnică e cu totul neînsemnată; ea se reduce la strictul necesar al casei. Din causa lipsei de ape mai mari, cu ajutorul cărora să poată forma căderi trebuincioase pentru vîltori, bunăoară, țesăturile lor sînt rudimentare. In trăsături generale toate satele de pe valea Ampoiului au, din punct de vedere economico-social, un aspect sărăcăcios: case sau, mai bine zis, adăposturi mici și cele mai multe acoperite cu stuf — iată satele lor.

Ceea ce m'a frapat și mai mult e sărăcia folklorică pe care am constatat-o mai la fiece pas, chiar în Prisaca și Găureni, care mi-au părut a fi mai interesante și unde am luat contact și cu persoane bătrîne cu părul alb ca fuiorul. Relevez un singur cas. Ducîndu-mă pe un deal de lîngă Prisaca, văd o nevastă care își lăsase jos copilașul de vre-o cîteva luni în arșița soarelui, torcînd la o mică distanță alături de o bătrînă. Notez că în apropiere erau destui arbuști umbroși. Intrebînd-o de ce nu-l culcă la umbră, mi-a răspuns că vin șerpii și-l sug.

— Cum îl sug! Poate îl mușcă, sau îl omoară.

— Șerk'i nu mușcă copii mič̣i; lor le plače laptele și vin la copii̦ de țîță și-i̦ sug.

Incercarea mea de a continua convorbirea în domeniul unor asemenea credințe n'a avut nici un resultat.

IMPREJURIMILE ABRUDULUI

Pornind din Zlatna, treci prin Valea-Dosului și urci șoseaua șerpuitoare și încîntătoare în umbra răcoroasă a unei dese păduri de fagi înalți și luminoși pînă pe Dealul-mare, de unde, în lungul unei văi cu priveliști frumoase, cobori prin Bucium-cerb spre Abrud, centrul Băieșilor. In împrejurimile acestui orășel, care te frapează prin expresivitatea unui naționalism pronunțat, sînt așezate următoarele sate: Corna, Bucium-cerb, Bucium-sat, Bucium-izbita, Bucium-șasa, Bucium-poieni, Bucium-muntari (toate spre sud-est); Abrud-sat, Cărpiniș, Sohodol, Peleș și Roșia (toate spre nord-est).

Pe cît de interesantă e această regiune din punct de vedere al industriei aurifere, ca și sub aspectul istoric în legătură cu luptele ce s'au dat în 1848 mai ales în Bucium-cerb între Moți și Unguri, pe atîta-i lipsită de importanță sub raportul lingvistic și folkloric. Din causa ocupațiunei, la care se pot adăuga efectele frămîntărilor politico-naționale ale cunoscutelor evenimente istorice, toate aceste sate astăzi pot fi socotite ca definitiv și complet pierdute pen-

tru evoluția istorică a dialectologiei romîne, întru cît modernisarea a contribuit nu numai la unificarea și literarisarea graiului lor, ci și la uitarea a tot ce e tradiție, credință, literatură, etc. In comparație cu resultatele cercetărilor mele în alte regiuni dialectale, a trebuit să fac multe sforțări ca să pot culege acele cîteva sărăcăcioase și foarte palide specimene pe care le dau la *texte;* și aceasta nu din causa firei lor cam puțin deschisă și oarecum neospitalieră, ci din cruda realitate că vieața acestor sate e lipsită de literatură folklorică ce ar putea presinta vre-un interes deosebit. Singura știință dintre cele afirmate care ar putea fi oarecum mulțumită în resultatele cercetărilor sale ar fi *arheologia*: făcîndu-se explorări temeinice cred că s'ar putea descoperi lucruri interesante privitoare, bunăoară, la vieața romană în aceste regiuni aurifere. Evident că nu intră în cadrul articolului acesta descrieri referitoare fie la galeriile romane subterane din Roșia, ori la vieața economico-socială a acestei regiuni, etc. Relevez numai că din tot ce m'a preocupat sub raportul etno-filologic n'am putut da de nimic interesant, deși urmărirea diferitelor puncte a fost făcută pas cu pas: din ce ne dau, de pildă, Frîncu și Candrea privitor la graiul abrudean[1] n'am găsit nici o urmă.

MOȚII

Inchipuiți-vă suprafața unei ape întinse în așa fel agitată, încît pe alocurea ai vedea parcă printre rupturi de valuri și fundul pămîntului: iată aspectul geografic al țărei Moților. Inchipuiți-vă acum pe pantele și umerii valurilor oarecum rotunde, ba chiar și pe creștetele lor, adăposturi omenești răsfirate pe întreaga întindere de apă răscolită mai mult sau mai puțin din adîncuri: acestea sînt satele lor. Pentru cine străbate în lung și în lat acest ținut urcînd cele mai multe înălțimi dominante, impresia căpătată corespunde unei realități existente.

---

[1] *Romînii din Munții Apuseni*, 81.

Puternic şi aproape fără întrerupere încercuită de un lanţ de munţi înalţi, ţara Moţilor pare, în urma unei amănunţite studieri geografice, a fi servit, încă din vremea întunecoaselor frămîntări şi amestecuri etnice, de refugiu elementului pitulat aci. Să se urce cineva rînd pe rînd bunăoară pe muntele Călineasa, pe Măgura, pe dealul Dobreasca şi pe Fericetul şi nu va esita, cred, să-şi formeze convingerea că, avînd în vedere diferitele consideraţiuni de ordin geografic, social şi economic, această regiune cu drept cuvînt poate fi socotită ca un adăpost etnic în faţa atîtor viscoliri barbare din epoca de formaţiune a poporului romîn. In afară de valea Vidrei — şi întru cîtva şi valea Negrei — care e mai deschisă, mai roditoare şi plăcută vederei, celelalte cursuri de ape, mai ales dela Albac în sus, ofer privelişti sălbatice şi fioroase, cum ar fi Iarba-rea, Gîrda(-seacă), etc., în ale căror ascunzişuri şi ramificaţiuni stau aciuate locuinţe răzleţe de Moţi. Exceptînd cursul Arieşului propriu zis în lungul căruia se întinde singura şosea care înlesneşte Moţilor intrarea şi ieşirea cu care sau căruţe din ţara lor, restul căilor de comunicaţie cu ţinuturile încunjurătoare sînt cu totul reduse şi practicabile numai pentru pedeştri şi cai de munte[1].

Date fiind interesul ca şi importanţa pe care le presintă geografia umană a acestui original şi oarecum enigmatic colţ romînesc, voi da o descriere mai amănunţită a diferitelor aspecte ce ne interesează şi pe care le-am urmărit mai de aproape în cursul celor patru călătorii făcute în această ţară, străbătută în întregime şi în multiple direcţiuni pe jos.

S a t e l e. — Incepînd cu orăşelul Cîmpeni, care e centrul propriu zis al ţărei Moţilor, satele care o formează sînt următoarele: Certeja, Cîmpenii-de-sus, Sohodol, Poieni, Vidrele (de sus, de mijloc, de jos), Ponorel, Secătura, Neagra, Lăzeşti Albac, Gura-Arăzei, Scărişoara-de-jos, Scărişoara-de-sus, Iarbarea şi Lăpuşul.

---

[1] Pentru tot ce priveşte aspectul geografic, cf. harta aci anexată.

Aşezată pe înălţimi rotunde şi roditoare, Certeja ofere privelişti încîntătoare, cele mai multe case fiind situate pe dealuri. E singurul sat care, prin configuraţia extinderei, e cel mai puţin răsfirat, după care urmează Cîmpenii-de-sus, Ponorelul, Vidra-de-jos şi Secătura — toate acestea fiind împrăştiate mai mult în lungul apelor. Toate celelalte sînt presărate pe întinderi mari, mai toate casele sau grupurile de case care formează o familie fiind isolate una de alta pe o distanţă, ba chiar pe o rază, variind dela 1-3 km., după configuraţia solului. Urcîndu-te pe muntele Găina, vezi ca într'o panoramă cum Vidra-de-sus stă risipită pe versantul sudic al Bihariei, întinzîndu-se chiar pînă în imediata apropiere a creştetelor sale. Aceeaşi vedere ne-o presintă şi fundul Negrei de pe versantul sudic al Măgurei (cf. pl. I, 2). Iţi face impresia că sînt adăposturi retrase în faţa unui potop, trăind parcă complet isolate de tot ce e vieaţă pămîntească. In afară de laturea etno-geografică a unor atari aşezări, trebue relevat şi aspectul poetic pe care ţi-l desfăşură. Aşa e casul mai ales cu Lăpuşul, care ofere cele mai frumoase privelişti, fiind situat ca într'o albie, din mijlocul căreia se înalţă un deal rotund şi vîrfuit.

Şi mai împrăştiat se presintă Albacul şi Gura-Arăzei, iar aspectul sub care ni se înfăţişează Scărişoarele întrece orice aşteptare. Valea Vidrei e mai lină şi e acoperită la nord, est şi vest cu păduri de fagi. Ceva mai accidentată e valea Negrei. Dar văile Albacului şi ale Scărişoarelor sînt abrupte şi chiar stîncoase, pămîntul pietros şi acoperit numai cu păduri de brad. In lungul apelor sînt foarte puţine case; cele mai multe domină, ca nişte sentinele, ori stau ascunse pe umerii şi versanturile înălţimilor. Centrele lor însă se găsesc în vale şi sînt formate din următoarele clădiri: biserica, şcoala, casa preotului şi a învăţătorului, cîrciuma, vre-o moară şi vre-o cîteva case. In Scărişoara-de-sus, bunăoară, centrul satului care se găseşte la confluenţa Lăpuşului şi a Gîrdei se compune din: biserică, locuinţa învăţătorului, cîrciumă şi încă vre-o patru case; casa preotului, notariatul şi jandarmeria sînt cu vre-o doi km. în josul apei.

Pentru a fi şi mai bine edificaţi în această privinţă, amintesc că pentru prima zi de Paşti, de pildă, Scărişorenii cei mai îndepărtaţi trebue să pornească de acasă dimineaţa, pe la orele 7, pentru ca pe la orele 10-11 să fie la biserică; aci prînzesc după terminarea serviciului religios şi, plecînd pe la orele 1-2, sosesc acasă tocmai seara, mai ales că merg cu copii şi bătrîni. Din causa acestei configuraţiuni geografice, nici şcoala nu poate progresa, întru cît în timpul iernei copiii ar trebui să aibă un internat lîngă şcoală, de unde să poată pleca doar sîmbăta; altfel, şi-ar risca vieaţa dacă ar încerca să se ducă în fiecare zi la şcoală.

Casele sînt sărăcăcioase, făcute din bîrne de lemn, cele mai multe cu o singură despărţitură în interior, toate acoperite cu şindilă şi adumbrite de cîte un frasin (cf. pl. II, 2).

La sud-estul Vidrişoarei se găsesc alte două sate: Tomnatecul şi Bulzeştii. Intru cît şi aceste sate, mai ales Bulzeştii, sînt considerate ca făcînd parte din „moţime", le-am cercetat şi pe acestea alăturîndu-le Moţilor, deşi din punct de vedere orografic cel puţin ele fac parte din ţinutul propriu zis al Zărandului. Şi aceste sate au acelaşi caracter ca şi Vidrele de exemplu. Bulzeştii e şi mai împrăştiat decît Tomnatecul, fiind şi un sat mai mare, şi amîndouă formează grupuri mai compacte numite „cringuri", care poartă numele de familie — ca şi la Moţi. Casele acestora sînt acoperite şi cu stuf.

T i p u l. — Deşi pentru urmărirea şi elucidarea problemelor biologice antropologia şi, poate, serologia[1] ar fi cele mai indicate momentan în a se pronunţa, totuşi chiar simplele impresii pe care ţi le formează înfăţişarea colectivă a unui element etnic pot fi luate în consideraţiune. In trăsături generale Moţul îţi atrage atenţia prin tipul lui caracteristic într'un fel, care-l scoate din cadrul general al tipului romînesc: e de statură mijlocie, costeliv şi iute, cu o oarecare lipsă de simetrie în regularitatea trăsăturilor feţei, nasul

[1] Pentru cercetări serologice în Romînia, cf. revista *Cultura*, I (1924), 224-234.

mai mult neregulat, adică de obicei cam cîrn, ochii de un albastru spălăcit în spre verziu, coloarea de un blond tot spălăcit, bătînd în castaniu. Firește că unele din aceste caracteristice sînt explicabile; n'am putea însă să le trecem pe toate cu vederea. Dacă e costeliv [1] și iute, aceasta se explică și prin faptul că istovitoarea muncă pe care o depune Moțul pentru miserabila lui existență zilnică, urcînd și coborînd dealuri și munți, îl determină, ca și clima de altă parte, la un atare fisic; dar nu ne-am putea gîndi că celelalte trăsături s'ar putea datori de exemplu unui amestec săsesc ori germanic, etc. Nu s'ar putea iarăși recurge la o explicare în sensul că neregularitatea tipului său s'ar datori de pildă felului de vieață muntenească pe care o duce Moțul; căci aproape un trai identic ca geografie umană îl duce și tribul albanes al Gheghilor, ceea ce nu-i împiedecă de a fi cei mai arătoși, mai impunători și chiar mai frumoși dintre toți locuitorii sud-dunăreni ai diferitelor naționalități. Un exemplu din imediata vecinătate a Moțului: traiul Tomnaticenilor se aseamănă cu cel al Moților; totuși tipul lor, cu trăsături regulate, se distinge radical, ducîndu-ne prin albastrul ochilor și prin albul-roz al feței spre o proveniență slavă (cf. pl. VIII, 1).

P o r t u l. — In această privință nu există nici o deosebire între ei și Băieși. Poți totuși cunoaște din ce sat e fiecare după coloarea șiretului cusut în lungul și în afara cioarecilor sau cusut înainte și în dos; se mai pot cunoaște și după coloarea sau țesătura hainei. Rar vezi pe cîte unul îmbrăcat cu *gatiile* ardelenești (cf. pl. IV, 2). Portul lor național însă îl formează cioarecii de lînă.

Cel femeiesc astăzi nu presintă nici o caracteristică: zaghii nu se mai țes și nici nu se mai poartă, deși arta acestor țesături nu le-a lipsit. *K'eptarele* le cumpără tot din *bold.* Doar cămașa e singurul element al îmbrăcămintei pe

[1] Om gras printre Moți nu poate fi decît cineva eminamente sedentar: cîrciumarul sau cîrciumăreasa, primarul și preoteasa (nu și preotul).

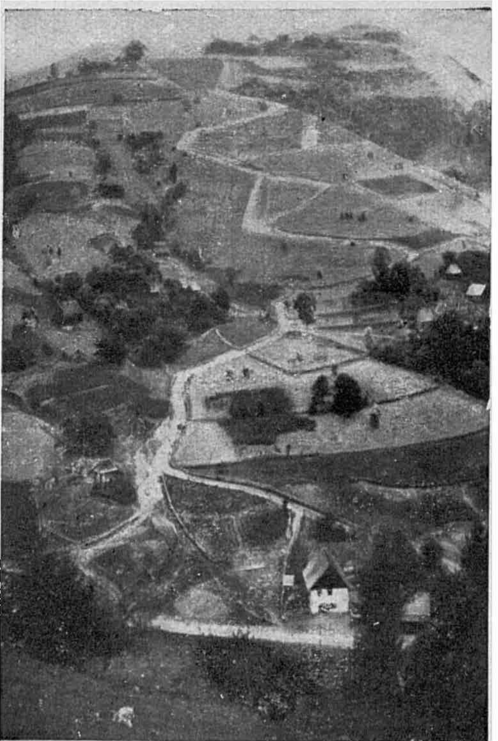
care o cos acasă. La toate însă constaţi că fundele pieptarelor formează tricolorul romînesc.

V i e a ţ a. — In condiţiunile geografice relevate, traiul Moţului e cu totul rudimentar. Casa lui e aşezată în mijlocul sau lîngă *moşia* sa, care nu-i ofere decît păşunat, material pentru industria lemnului şi anume brad, şi pe alocurea cîteva sămănături de toamnă [1]. Rar constaţi situaţii gospodăreşti frumoase. Sărăcia domină. Sînt numeroase casele care n'au nici o vită măcar, nici cal de povară. Vieaţă păstorească nu există de loc. Rar iarăşi vezi pasări de curte: doar pe cîte un *crîng* auzi cîte un cocoş. Singurul sat care face excepţie e Certeja, unde se întreţin găini de dimensiuni mari. Această lipsă se explică şi prin faptul că în singurătatea înălţimilor în care locuesc uliul şi-ar putea oricînd găsi pradă, după cum nici vulpea nu s'ar îndepărta prea mult dela atari gospodării. Pentru aceasta, foarte rar, dacă nu chiar de loc, vezi cîte un cîne la vre-o casă mai răsărită.

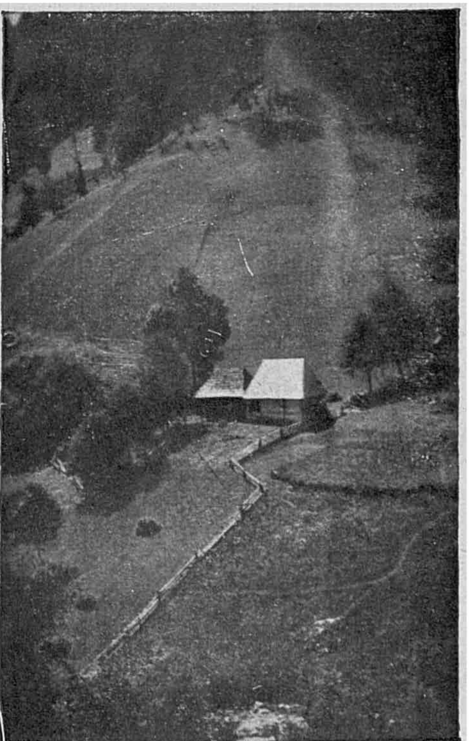
La aceste lipsuri vin să se adauge în vieaţa Moţului şi altele. Sînt dealuri întregi care sufer din causa lipsei de apă, pe care locuitorii sînt nevoiţi să o transporte în butoaie încărcate pe cai din văi sau dela izvoare relativ îndepărtate. Aceasta am constatat-o şi la *Mununeni,* care locuesc pe creştetul sudic al muntelui în care se găseşte *Gheţarul* [2] subteran, şi anume pe *Munună*. Locuitori din împrejurimile Gheţarului mi-au afirmat că în anumite casuri fac us şi de ghiaţă. Această lipsă însă se resimte şi mai mult în timpul iernei, cînd — din causa omătului abundent — sînt siliţi să-şi adape vitele timp de două, trei zile cu apă din zăpada topită. Dar, în afară de inconvenientele pe care li le aduc îndepărtările lor faţă de centrele administrative bunăoară, unul dintre cele mai mari neajunsuri pe care le îndură este îmmormîntarea în timp de iarnă — mai ales în satele Albac, Scărişoara, Iarba-rea şi Lăpuş. Din causa marilor zăpezi sau din

[1] Pe dealul *Părîul Balceştilor*, în ziua de 26 august (1921) vişinele încă nu erau bine coapte.

[2] Cf. descrierea *Gheţarului* în Frîncu şi Candrea, *l. c.*, 59.

1. Spre Lespezeni (Scărișoara-de-jos): drum de care urcînd pe un deal mic și cu pantă lină.

2. Casă isolată și așezată în mijlocul „moșiei" pe valea Gîrdei (Scărișoara-de-sus).

causa viscolirilor, preotul din Scărișoara (de sus sau de jos) nu poate să se deplaseze pînă în fundul Gîrdei de exemplu, sau să urce dealul trecînd dincolo de Runcu, în direcția Călineasa, etc. Și cum Moțul ține ca să fie îmmormîntat numai în cimitirul bisericei, atunci vezi petrecîndu-se hotărîri cu adevărat surprinzătoare: dacă cel mort este un copil, bărbații crîngului, ba chiar și femeile, bătătoresc cu lopețile zăpada făcîndu-și cărare și astfel îl duc pe umeri cîte doi inși pînă la biserică; dacă însă cel mort e un om în vîrstă, și cum plaiurile ca și pantele repezi nu permit ducerea mortului în șir de cîte doi inși, atunci înhamă la o păreche de boi un jug cu două ori chiar trei bîrne lungi și groase sau late peste care se leagă corpul neînsuflețit și în modul acesta e transportat pînă în vale, unde se găsește biserica. Și ceea ce e și mai surprinzător e situația în care se găsesc dealuri întregi și chiar case singuratice, care rămîn pe timp de cîteva luni de zile mai mult sau mai puțin complet închise, cu totul isolate, ținîndu-și vitele în *măieturile* din imediata apropiere. Atîta bun au în timp de iarnă că frigul de munte nu poate egala gerul Bărăganului bunăoară, după cum, pe de altă parte, toți lupii coboară la șesuri, după pradă mai ușor de găsit.

Ca ocupațiune, rolul femeiei se resumă, în afară de gospodăria casnică, la cultivarea redusă a inului și a cînepei. Industria lemnului e ocupațiunea de căpetenie a bărbatului. In timp de vară, ca și iarna, cu o îndemînare remarcabilă, Moțul se îndeletnicește cu facerea *ciubărălor*, a donițelor și a cercurilor pe care și le procură din ramuri de brad mai mlădios, mai moale (cf. planșa IV, 1). Fabricarea șindilelor ca și a tulnicelor face parte tot din industria lor proprie. Incărcîndu-și căruțele cu ciubere, doniți și cercuri, Moții ies din țara lor pe la sfîrșitul verei percurgînd distanțe mari pentru desfacerea convenabilă a produselor lor. Inainte de războiul european străbăteau pusta Ungariei pînă la Budapesta, prin Croația și până la Fiume. In Ungaria mai ales își vindeau ciuberele pe o tocmeală convenabilă celor două părți. Un

gurul să dea Moţului atîta grîu cît poate încăpea în ciuberele cumpărate. Cutreerările acestea în regiuni şi ţări îndepărtate, făcute la pasul cailor şi cu popasuri de zi sau noapte la marginea şoselelor, durau cîte două şi chiar trei luni de zile şi drept orientare în chiar ţinuturi necunoscute nu le servia alt ceva decât acel „flair" special entităţei lor de a le scormoni şi a le explora fără ca să rătăcească. Şi astăzi încă aceste colindări se desfăşură înaintea ochilor noştri: pentru statele vecine, ca Ungaria şi mai ales Iugoslavia, pe o scară mai redusă decît în trecut; ceva mai pronunţate însă pentru Romînia din sud-estul Carpaţilor. Formînd grupe de cîte 4-15 căruţe acoperite cu *h'ern'ee* şi unii luîndu-şi ca ajutor şi cîte un băiat pe care încă din frageda copilărie îl iniţiază în explorările sufleteşti ale unor atari îndeletniciri, aceşti Moţi, în simţul lor de orientare, trec prin toate defileurile carpatine, cutreerînd în lung şi în lat întreaga Basarabie, întreaga Dobroge precum şi toate judeţele dunărene, unde caută să-şi desfacă munca lor, la care putem adăuga şi vînzarea *ţiocurilor* de răşină — ceea ce, de altfel, reiese şi din cîntecul lor:

A plecat Moţul la ţară
Cu čercuri̯ şi cu čiubară,
Şi cu ţiocuri̯ de răşină
În ţară, după făină.

Evident că în tendinţa acestor peregrinări comerciale trebue să vedem în primul rînd gîndul lor de a realisa un cîştig cu care să poate ieşi din iarnă cu întreaga familie. La basa acestor peregrinări însă cred că trebue să vedem şi anumite impulsiuni sufleteşti de explorări spirituale, de neastîmpăr etnic în dorinţa de a vedea şi a cerceta cît mai mult şi cît mai variat. Graţie inteligenţei sale vioaie şi adînc scrutătoare, Moţul şi-ar putea da totdeauna sama că oricare ar fi cîştigul pe care l-ar realisa, el nu poate egala valoarea celor două sau trei luni de zile de cutreerări şi că pe orice altă cale şi-ar putea agonisi acelaşi cîştig, fără să mai fie supus diferitelor îngrijorări pe care i le pricinuesc simplele speranţe

sau chiar riscurilor unor asemenea deplasări. Aşa că şi din acest punct de vedere cred că trebue să admitem o inclinaţiune etnică proprie entităţei sale — inclinaţiune pe care o constătăm şi mai desvoltată în *cărvănăritul* Aromînilor şi care e perfect acoperită de scopul material al existenţei pămînteşti. De altfel o inclinaţiune aproape identică trebue să vedem şi în peregrinaţiunile păstoreşti, cu singura deosebire că ea e îndreptată exclusiv în explorarea naturei, nu a lumei, fiind şi ca cel puţin tot aşa de acoperită de o grije, aceea a turmelor.

Un amănunt privitor la comerţul produselor de brad ce merită să fie relevat ar fi următorul. Cu furnisarea acestor produse se ocupă în special Albăcenii şi Scărişorenii care, apoi, le transportă pe cai vînzîndu-le în deosebi Vidrenilor care le desfac la ţară. Causa e că primii, ca şi Lăpuşenii şi toţi cei ce locuesc căţăraţi prin meleaguri unde nici nu se poate face măcar drum de car, nu pot întreţinea decît cai de munte; rare sînt dealurile din partea superioară a Arieşului ale căror pante să permită drumuri de care cu boi — nu şi de căruţe. Planşa II, 1, care represintă relativ un deal lin şi nu tocmai înalt (dealul care urcă spre *Lespezeni* din Scărişoara-de-jos) dovedeşte cu prisosinţă marile greutăţi de transport pe care Moţii nu le pot învinge decît cu ajutorul cailor şi întru cîtva cu ajutorul boilor. Satele din valea Vidrei însă dispun şi de o şosea bună — singura mai practicabilă —, aşa că numărul căruţelor e mai mare pe această vale.

Un alt aspect, caracteristic şi el, al vieţei petrecute pe dealuri sau în munţi ni-l ofere păşunarea vitelor. Toate vitele cornute şi neîntrebuinţabile de care dispune un sat sînt trimise în timpul verei la păşunat, şi anume în partea muntoasă nordică a ţărei lor. Pentru păscutul lor sînt angajate de obicei fete, *muntăriţe*. Spre deosebire de ceea ce constatăm în Maramureş bunăoară, aci numai fetele şi nevestele cîntă din *tulnice* — şi aceasta mai mult în Gura-Arăzei, ca păstoriţe. Pentru vitele sau prea puţinele oi ce pasc în împrejurimile caselor se trimit copii pînă la 15 ani: dealurile răsună de chiotele prelungi în gamă cromatică de-

scendentă pe care le dau aceşti copii dintre tufişuri. Se afirmă privitor la ei că sînt atît de înapoiaţi în vieaţa socială şi că ar fi aşa de sălbaticiţi cu firea, încît un tată — şi faptul s'ar fi petrecut în Albac —, strigînd din vale pe un băiat al lui care stetea cu vitele pe deal ca să vie acasă spre a fi botezat, i-a zis:

— Mă, pucă, mă! G'iuri acasă, c'o ģirit popa să t'e bot'edze!“ la care fiul i-a răspuns:

— Da če-i ačela popa? D'e mărîncatu-i?

Caracterul. — Din firea lui Moţul e democrat, ceea ce se poate constata şi din faptul că în vieaţa lui socială nu există absolut nici o deosebire de clasă. Ca şi la Aromîni, de pildă, termenii de politeţe (*d-ta*, *d-voastră*, etc.) erau necunoscuţi Moţilor, adresarea făcîndu-se direct prin *tu*[1] — lucru pe care l-am putut înregistra şi eu atît pe valea Bulzului din Gura-Arăzei, cît şi pe valea Gîrdei, unde convorbirile pe care le aveam erau întreţinute cu tutuire. — E de o cinste perfectă şi cu o pronunţată independenţă sufletească. In ciuda configuraţiei de geografie umană a acestei ţări — configuraţie ce ar putea tăinui orice hoţii sau chiar crime pe cari oricine le-ar putea comite cu uşurinţă — furtul nu există nici în anii aceştia de corupţie contagioasă. In după amiaza zilei de 1 septembre 1921 am plecat din Lăpuş ca, trecînd prin răsfirarea nordică a Ierbei-rele şi prin punctul Tarniţa, să ajung în Vidra-de-sus. N'am putut obţinea pe nimeni drept călăuză şi însoţitor. N'aveam nici hartă şi nici vre-o cărare nu cunoşteam. După indicaţii şi asigurări liniştitoare, a trebuit să trec — fireşte, singur — printr'una din desele şi puţin umblatele păduri de fagi ce se întind la poalele Bihariei. In mijlocul pădurei, la o cotitură de cărare, întîlnesc doi Moţi, cu securile lîngă ei. Deşi trecerea mea — om strein pentru ei — în aceste locuri li s'a părut cu totul ciudată pentru firea lor bănuitoare, totuşi „bună ziua“ al meu fu întîmpinat cu „Dumnezeu ţ'ažute“ al lor, fără ca să mi se aducă nici

[1] Cf. Frîncu şi Candrea, *l. c.*, 23-24.

cea mai mică neplăcere. — Faptul că atît la Moţi cît şi la Bulzeşteni circulă strigătura (culeasă şi de Frîncu şi Candrea):

Ţine, Moţ, de hastă straiţă,
Să mă h'iţ cu hastă Moaţă! —
Pînă mă h'iţai cu Moaţa,
Moţul se duse cu straiţa

nu poate fi socotită ca o notă contrară corectitudinei lor, pentru că prin această strigătură se reliefează de către Moţ, în sens de batjocură, naivitatea de care a dat dovadă Bulzeşteanul la *Tîrgul (de fete)* de pe muntele Găina.

E iute şi violent atunci cînd îi este în joc ceva din patrimoniul lui sufletesc, naţional sau din interesele lui obşteşti. E ultra-xenofob. Aşa se şi explică faptul că în toate satele Moţilor nu există nici un strein. Mi s'a relatat că înainte de război un Evreu a încercat să deschidă o cîrciumă la mijlocul drumului dintre Albac şi Secătura, la poalele Dealului-frumos. După puţine zile îndrăzneaţa lui hotărîre l-a costat propria-i vieaţă în chiar localul lui. De altfel această tenacitate de caracter au dovedit-o cu prisosinţă atît sub stăpînirea ungurească chiar faţă de temuţii jandarmi maghiari, cît şi sub cîrmuirea noastră cînd s'a încercat să li se exploateze singurul lor avut, anume pădurile de brad.

E foarte bănuitor faţă de oricine care le calcă ţara. In vara anului 1922 urcam spre dealul Pătruşeştilor din faţa Scărişoarei-de-jos. Intr'o poieniţă, o nevastă stetea alături de bărbatul ei care dormia — era pe la amiazi. Cum mă vede, femeia deşteaptă iute pe soţul ei. Acesta, ca muşcat de şarpe, pune mîna pe coasă şi sare sus: — îl deranjase de geaba, pentru că Moţul mă cunoştea din călătoria mea precedentă. Evident că această caracteristică sufletească şi-ar putea avea mai mult sau mai puţin şi o explicaţie istorică relativ recentă şi anume: bănuiala Moţului faţă de un strein care-i cutreeră ţara e că în acesta el vede un Ungur — ceea ce îşi poate avea originea în crîncenele lupte pe care întreaga Moţime, bărbaţi şi femei, le-a dus în contra asupritorilor lor. Dar

aceasta nu poate explica totul. Suspiciunea lui cred că își are rădăcini adînci și vechi, proprii unei entități care s'a refugiat în labirintul acestor munți, rădăcini care s'au putut perpetua pînă în zilele noastre grație configurației și isolărei lor geografice; așa că, în urma luptelor din 1848 mai ales, ușor s'a putut face derivarea acestei laturi psihologice în sensul unguresc.

In susținerea acestei explicații cred că merită să fie relevată și următoarea constatare. In ziua de 21 iulie 1924 m'am dus pe dealul Feleștilor, în spre izvoarele Gîrdei. Mă opresc puțin în apropierea unei căscioare. La marginea unei mici sămănături de cînepă stetea singurel un copilaș de vre-o 5-6 ani. Indată ce mă vede încearcă să se ascundă pe după cînepă. Cu privirile țintite în vag, dar cu fața în spre el, îl urmăresc cu ochi furiși: ca o pasăre speriată se bagă în cînepă, pitulîndu-se ghem și urmărindu-mi mișcările în neliniște. N'a fugit dela început direct în casă, pentru că între cînepă și casă era loc deschis de vre-o 15 m. Mi-am întors privirile într'altă direcție, urmărindu-l cu coada ochiului. Crezînd că a scăpat de sub urmărirea mea, fără să dea nici un țipăt, fugi cît îl ținură picioarele în casă.

Firește că acest copilaș nu putea vedea în mine un Ungur, bunăoară, ci un strein... rău-făcător, care, în sufletul lui de copil și sperios, va fi fost identificat cu acel *Goța* sau *Gǫața* din limbajul copilăresc: mamele, pentru ca să facă pe copiii lor să înceteze de a mai plînge, li se adresează cu cuvintele „tăčį, că vine *Go(a)ța*[1]" — echivalent cu aceeași sperietoare a mamelor romane: *Hannibal ad portas*. Dar numele acesta, care nu poate fi alt ceva decît numele etnic al Goților, ne dovedește în de ajuns cum caracteristica de suflet bănuitor al Moțului își are rădăcini adînci și vechi, care evocă vremurile turburi din epoca de formațiune a poporului romîn.

[1] Frîncu și Candrea, în *l. c.*, 100, îl explică prin „dihanie cu care se sperie copiii cînd plîng".

Ca o consecință directă a acestei trăsături psihice, e firesc lucru ca Moțul să nu fie comunicativ, să fie un suflet închis, în deosebi față de un necunoscut. Reserva pe care și-o impune în asemenea împrejurări egalează muțenia. Din causa acestei neîncrederi pe care și-o manifestă față de orice strein, e firesc iarăși ca Moțul să apară neospitalier, foarte puțin primitor [1]. Ținuturi romînești sărăcăcioase mai sînt, dar sînt numeroase casurile care dovedesc că sărăcia nu exclude ospitalitatea. Chiar pe dealul Haiducești (pe versantul nordic al *Măgúrei)*, la rugămintea mea de a-mi da contra-cost o farfurie cu lapte acru, femeia Parastia Haiduc a lu Dumńitru m'a întîmpinat în 1922 cu cuvintele: „aičęa nu pręa daụ pă banį, fără numa așa, că ști-l Dumnezău că are o nu omu banį". In legătură cu această notă, de remarcat că lipsa de ospitalitate privește pe Moț, nu pe Moață, care e și natural să stea în plină reservă.

Raportate unele la altele, satele nu presintă între ele caracteristice de diferențieri pronunțate ca fire. Sufletul lor e unul și același. Așa se și explică faptul că nu se prea poreclesc unele cu altele. In afară de ce am relevat la pag. 20, despre Albăceni de exemplu se zice că sînt *turtéle*, iar Albăcenii zic la adresa Scărișorenilor că „tund pita cu fọarfeči cînd o scot din cuptor" — făcînd alusie la orzul păros cu a cărui făină, amestecată cu grîu, aceștia își fac pînea. Oricum, geografia lor umană, cel puțin, a contribuit și ea la lipsa unor asemenea porecliri care, printre altele, sînt în funcție și de grupări compacte și întregi de sate.

Trecînd însă peste hotarul sudic al Vidrei-de-sus, în spre Tomnăticeni și Bulzeșteni, constatăm că poreclirea e mai pronunțată și mai vioaie. Tomnăticenii, bunăoară, sînt porecliți *grelușį* și batjocura le-o poți aduce printr'o simplă întrebare sau propozițiune în care să figureze forma *trią* (trei)

---

[1] Mă folosesc de ocasie să aduc aci viile mele mulțumiri familiei răposatului învățător Eliseu Morcan din Scărișoara-de-sus, ca și familiei avocatului Furdui din Cîmpeni, a căror ospitalitate a contrastat profund cu cele constatate în general și în toate satele.

întrebuinţată de ei: din cîntecul, din trilul greerului se desprinde *trii, trii!* — pentru care motiv au fost „čiufuluiţ“ *greluşi*. Bulzeştenii, la rîndul lor, sînt porecliţi *capra în biserică:* o capră a intrat în dimineaţa unei sărbători în altarul bisericei; în „prostia“ lor, Bulzeştenii au crezut că e Maica Precista şi toţi au sărutat-o sub coadă. Hălmăgenii, de altă parte, sînt porecliţi *scroafa în biserică:* în dimineaţa unei sărbători şi în aşteptarea sătenilor în faţa bisericei, preotul deschide uşa şi înaintează spre altar; o scroafă care se băgase înăuntru fuge repede, trecînd printre picioarele preotului; în trecerea ei, acesta rămîne călare pe scroafă, cu faţa spre coadă; şi astfel dus în fugă, popa zice „poporenilor“ săi: „cu sănătate, poporeni, că pă mine mă duče dracu!“

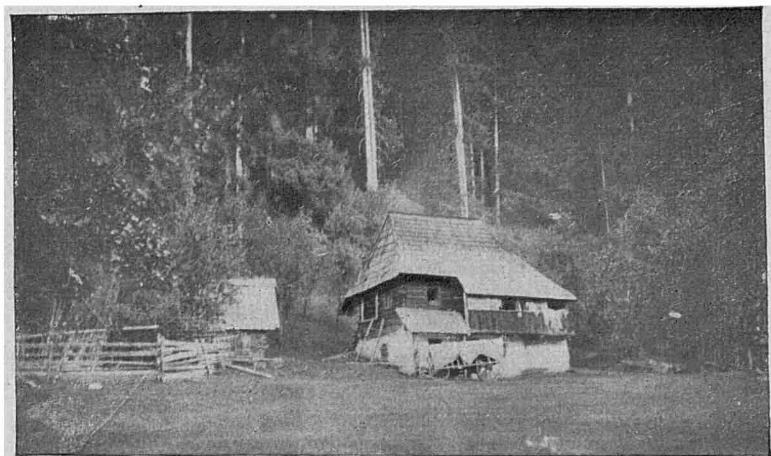
Iată însă că cu aceste relevări tangentăm un alt capitol, şi anume:

Folklorul. — Din cele relatate pînă aci uşor se poate forma convingerea de multiplele şi variatele greutăţi — unele aproape insurmontabile — de care se izbesc asemenea cercetări. Admiţînd că încrederea e cîştigată şi că Moţul îşi deschide sufletul, se ridică dificultăţi fisice pe care numai o abnegaţie de sine *non plus ult'ra* le-ar putea învinge. In cele patru călătorii făcute în această ţară, în mai toate convorbirile avute cu diferiţi oameni eu nu m'am putut folosi în faţa lor de creion şi carnet pentru a nota ce mi se părea interesant de reţinut, întru cît bănuiala lor i-ar fi amuţit cu desăvîrşire — ceea ce la începutul cercetărilor mi s'a şi întîmplat. Riscam iarăşi, dacă aşi fi întrebat pe oricine şi oriunde asupra nomenclaturei toponimice. Un cas din mai multe: coboram de pe Măgura în spre Neagra la 17 august 1922. Poposesc la un izvor singuratic. Iată că trece un Moţ şi se opreşte lîngă mine. In momentul acela priviam — după o credinţă aromănească — omoplatul prevestitor al unui pui de găină fript.

— Bună ziuă, zice Moţul.

— Bună ziua. Poftim, stai puţin

— Da ce faci aici?

1. Casă mai gospodărească din Scărișoara-de-jos, așezată lîngă „drumul de țară“ în apropierea bisericei.

2. Colibe de toamnă și iarnă pentru vite, oi sau porci, ca și pentru *muntárițe*, din hotarul satului Tomnatec.

— Uite, prînzesc. Ce zici, plouă astăzi ori nu!
— Ba. Da unde te duci?
— La Neagra. Mai e mult pînă acolo?
— Ba. Da de unde vii?
— Din Scărişoara. Cum îi ziceţi voi la osul acesta?
— Os. Da de unde eşti?
— Din Cîmpeni. Ce eşti: Moţ ori Crişan?
— Ba. Da ce umbli p'aici?
— Ia, să vă cunosc şi eu ţara voastră. Ascultă: nu e vre-o bătrînă pe-aici care să-mi descînte de măsele?
— Ba. Da cine eşti dumata?

In felul acesta a mai continuat convorbirea, el interogîndu-mă amănunţit, fără însă ca eu să pot obţinea vre-o lămurire la tot ce îl întrebam.

La aceste constatări vine să se adauge şi o mare sărăcie folklorică. Se poate afirma în mod peremptoriu că Moţul n'are literatură folklorică: doină, bocet, colindă, baladă, basm tradiţie, etc. N'are nici alte genuri, ca strigături, ghicitori, etc., întru cît şezători de iarnă, bunăoară, în ţara lor nu pot avea loc. Cu toată neţărmurita dorinţă pe care au avut-o Frîncu şi Candrea, de pildă, de a da cît mai mult şi mai variat material folkloric din vieaţa Moţilor, totuşi realitatea de care s'au izbit a fost crudă şi mîhnitoare. Ceva mai mult: asiste cineva la petrecerile Moţilor, sau la horele lor din zile de sărbători şi rar, foarte rar va auzi vre-o strigătură sau vre-un cîntec. Nici în vieaţa lor muntenească de toate zilele nu vei putea auzi vre-o doină din aşa numitele *cîntece de coastă*, după cum nici mie nu mi-a fost dat să aud vre-odată aria *Moţul la drum*, armonisată de I. Vidu, deşi am mers deseori şi în căruţele cu *k'ern'ee* ale Moţilor.

Nici în domeniul credinţelor sau al superstiţiilor n'am fost mai norocos. Doar cele cîteva care urmează le-am putut culege:

a. La şură se pune o furcă cu fuior şi fus în contra *năvîscăi*.

b. Pieptenuşii se aşează cu dinţii unul într'altul şi se

ţin aşa dela sf. Mihail pînă la sf. Andrei, pentru ca astfel şi gura lupului să fie *încleşcată* chiar atunci cînd ar trece printre oi.

c. Odată cu asfinţitul soarelui, Moţul nu dă din casa lui afară nimănui şi nimic.

d. Ţiganului îi dă în orice zi, deci şi în zilele de luni, miercuri şi vineri, orice de ale mîncărei, pentru că se teme că, refusîndu-l, să nu se prefacă în *pricolič̦* (= vîrcolaci).

e. Lecuirea boalelor de bube sau beşici se face cu spălătură de apă fiartă la *foc viu.* Focul viu se aprinde astfel: se ia un sul, ale cărui capete se bagă în găurile anume făcute în doi brazi alăturaţi; la capetele lui din găuri se pune iască şi apoi se învîrteşte repede; învîrtirea sulului însă trebue făcută numai de doi veri dulci. [1]

f. Afumatul vitelor se face marţi şi sîmbătă seara.

g. La o junincă ce fată pentru prima oară i se găureşte cornul drept în care i se pune „tri fire de piper, tri fire de grîu̯ mîndru, tămîi̯e ne̯agră şi arğint-viu̯" (toate culese în Scărişoara-de-sus).

Iată, deci, cam la ce se reduce recolta folklorică. Am totuşi impresia că nici Moţului nu-i lipseşte cu desăvîrşire elementul folkloric şi că, dacă i l-am cunoaşte amănunţit, ne-ar orienta — alături de alte criterii — pe cărări mai sigure cînd e vorba de lămurirea istorică a entităţei sale.

Pentru a încheia şi cu acest capitol, voi releva obiceiul de a ţinea pe vîrfurile munţilor două tîrguri anuale [2]: unul pe muntele Călineasa în ziua de S. Petru şi Pavel, şi al doilea pe muntele Găina în prima duminecă ce urmează sărbătoarei Sîn-Petru — dacă această sărbătoare cade în zi de luni sau marţi — sau în a doua duminecă, dacă Sîn-Petru cade într'una din celelalte zile. Tîrgul de pe Călineasa e visitat de locuitorii de pe versanturile şi împrejurimile acestui munte, pe cînd la cel de pe Găina participă toate satele Moţilor, ca şi

[1] Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanic şi cel latin*, 76-80.

[2] Au mai fost înainte şi altele, cf. Frîncu şi Candrea, *l. c.*, 71.

cele din ţinutul Zărandului. Caracteristica amîndurora e prilejul pe care îl ofer participanţilor de a petrece laolaltă pe înălţimi mari; cu această ocasie se mai expun spre vînzare şi articole mărunte de prăvălie. Niciodată însă nu a existat vre-o tendinţă care să poată motiva denumirea ce li s'a dat, şi anume *tîrg de fete.* Fireşte că la asemenea bîlciuri simplele cunoştinţe dintre băieţi şi fete puteau fi oricînd şi chiar imediat urmate de condiţiunile căsătoriei de pe vremurile acelea; tradiţia însă nu ni le presintă ca avînd drept prim scop ceva după care le-am putea numi *tîrguri de fete.*

Totuşi, obiceiul acesta nu poate fi trecut pur şi simplu cu vederea.

Mai întîi, asupra originei lui n'avem nimic solid şi edificator. Ca simple tradiţii, amintesc şi eu o versiune a preotului Ion Draia din Tomnatec care seamănă cu cea relevată de Frîncu şi Candrea (*l. c.*, 56), privitor la *tîrgul de sărutat* din Hălmagiu şi care e datată tot de pe vremea năvălirei Turcilor. O a doua, culeasă în Bulzeşti, e că acest tîrg s'ar datori unor muntariţe care doriau să vîndă diferite produse ale lor şi care se îndeletniciau cu păstoritul în jurul acestui munte. In al doilea rînd, ceea ce trebue remarcat e nu atît felul cît locul în care se ţin.

Indiferent care anume din aceste două tîrguri e mai vechi sau dacă amîndouă datează din aceeaşi epocă, logica faptelor ca şi a consideraţiunilor etno-geografice ne determină să socotim genesa lor ca fiind anterioară oricăror începuturi de civilisaţie rudimentară sau aşezămînt de stat, ba chiar ca aparţinînd epocei de formaţiune a poporului romîn. Pentru unul care a visitat tîrgul de pe muntele Călineasa (cf. pl. V, 2) ale cărui înălţimi şi aspect ofer privelişti sălbatice şi pline de fiorii unei singurătăţi care îţi face impresia că te găseşti la marginea lumei, gîndul lui se duce spre vremuri îndepărtate a căror taină caută să o pătrundă. Căci, se naşte întrebarea: ce anume va fi contribuit ca pentru un atare tîrg să fie ales creştetul unui munte sălbatic şi în acelaşi timp cel mai depărtat de satele Moţilor? O atare petrecere

în vîrful unui munte e condiţionată în alte regiuni romîneşti de serbarea patronului sau hramului unei mănăstiri existente pe acel munte. Dar aci nu e nimic de natură religioasă. Un răspuns în sensul că muntele Găina, bunăoară, fiind între Crişeni, ţinutul Zărandului şi între ţara Moţilor, era firesc ca să devie locul de întîlnire pentru un tîrg — nu e satisfăcător, pentru că nu explică elementele constitutive ale acestui tîrg sub raportul istoric, etnic, social şi economic. Prin aceste tîrguri, Moţii — căci ale Moţilor sînt ele, mai ales acel de pe Călineasa la care nu participă în afară de ei decît păstorii crişeni din împrejurimi (cf. planşa VI, 2) — nu urmăresc aproape nimic din punct de vedere economic, aşa cum se poate constata la tîrgul anual din 15 august ce se ţine în Cîmpeni; şi apoi nu vîrful unui munte, fie el chiar mai puţin înalt decît Găina, poate fi prielnic unui bîlci. Aşa că, sub orice aspect am analisa acest obicei, totul pare a ne transporta în epoca unui trecut îndepărtat, şi nu vedem de ce nu ne-am opri la epoca de formaţiune a poporului romîn.

Iată, deci, şi o caracteristică folklorică ce vine să coroboreze, alături de alte consideraţiuni, la concretisarea unui specific element etnic ce trebue văzut în Moţul din zilele noastre. Asupra causei sau causelor ce vor fi determinat un atare obicei şi în atari condiţiuni geografice, fireşte că ipotesele pot fi diverse; înclin totuşi a crede că ele sînt de natură etno-socială ce s'ar datori diferitelor împrejurări istorice. In asemenea circumstanţe, e posibil, pentru vremurile acelea, să fi existat şi tendinţa înlesnirei de căsătorii, în sensul aşa numitului *tîrg de fete*.

Graiul. — Pe cît de firească ar fi impresia unui cercetător că, în cunoscuta isolare geografică, graiul Moţilor i-ar putea oferi material interesant sub toate aspectele, pe atît de sărace şi chiar infructuoase îi rămîn explorările sale. Unificarea graiului, în sensul modernisărei, care a intervenit relativ repede zădărniceşte orice încercare în direcţia revelărei sau urmărirei vre-unei rămăşiţe lingvistice ce ar putea interesa istoricul limbei romîne. Totuşi, din această pronunţată

penurie vom releva cîteva constatări mai caracteristice [1], însoțind unele din ele cu oarecari considerațiuni istorice explicative.

Particularități fonetice

Vocale

A tonic se pronunță ca *ă* accentuat în forma *(el se) săturā* dela indic. pres. (Bulzești).—

Ă apare ca *a* în mai multe forme înregistrate numai în satele Albac, Scărișoarele, Iarba-rea și Lăpuș: *barbat*, *batut*, *caluță*, *dohan'esc*, *mutatură*, *padure*, *samanaturi*, *zabov*, etc. (deci și *ă* din *e* aton e rostit la fel). Această particularitate e mai răspîndită în Bulzești, unde am notat forme ca: *amarală*, *(am) batrîn'it*, *(se) batuse*, *cameșe*, *carare*, *cațel*, *dascariță*, *draguț*, *facuși*, *farmacaturi*, *gaină*, *(să) îndrağească*, *(știe descînta de) marit*, *(să) marită*, *paduri*, *pariu*, *sacară*, *samanatură*, *sarbatori*, *satul*, *(m'am) saturat*, *vașmînt*, *(de* sau *am) vazut*, etc. Fonetismul acesta se aude și în Tomnatic: *(am) batut*, *caldare*, *(am) facut*, *pastor* [2], etc. — In ceea ce privește cronologia acestei pronunțări, ea ni-i ușurată prin forme ca *batrîn*, *sacară*, *samanatură*, *vașmînt*, *vazut*, etc. — toate dovedind că avem a face cu un *a* provenit din *ă* reproducînd un *e* aton. — Apare ca *o* în *postii* (Măgură) și ca *u* în *suruman*.

E se menține constant în formele: *crep*, *crepau*, etc. și în *(mă) 'mbet(ŭ)*.

I e păstrat în *țărină* — o inscripție mortuară din cimitirul Scărișoarei-de-sus ne ofere și ea acest fonetism. — A trecut la *u* (prin fasa *î*) în *dzuă* — Final, în terminațiunea -a r i u s bunăoară, se aude rar: *amnari*, *holteri*, etc.

O. Asupra calității acestei vocale, interesantă e de relevat următoarea constatare. In Gura-Arăzei, stînd de vorbă

---

[1] Unele pot fi urmărite în *glosar* sau în *texte*.

[2] In privința acestei pronunțări, cf. Ovid Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, II, 78, și mai ales 103-104. Cf. acum în urmă și N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 480.

cu bătrînul Ion Corcăş (88 ani) din Dealul-Moşoi în 7 august 1922, l-am întrebat cum îl chiamă. După ce mi-a spus numele, l-am repetat şi eu, pronunţînd pe *o* din *Corcăș* aşa cum se pronunţă şi *o* din *corn* bunăoară. Bătrînul m'a corectat imediat, pronunţînd închis pe *o*. Repetîndu-l şi a doua oară cam la fel, mi-a dat să înţeleg că nu e un *o* ca în *corn*, ci un *o* închis. — Aceeaşi vocală se aude ca *u* în *pasúlă* [1] (Măgura).

U final îşi mai păstrează pe alocurea o slabă resonanţă: *(eŭ) įestŭ* (Scărişoara-de-sus), *(mă) 'mbctŭ, mn'edŭ, seninŭ, verinŭ*, etc. — Nu apare în vb. *făgădui: (am) făgădit.*

Asimilaţie: î — i ⟩ i — i: imbli, impli, infli; a — o ⟩ o — o: oltoi; ă — u > u — u: munușe (XIV); *ă — o > o — o > locomi* (XVII).

Protesa lui *a* în *aspar* (formă rară; se aude mai mult în Tomnatec).

Epentesa lui *e* în *įesele* (Scărişoara-de-sus).

Consoane

P. De relevat că palatalisarea labialelor, astăzi rară, e pe calea dispariţiei. Existenţa ei ni-i dovedită prin forme ca *lupk'į, pk'etri, tălk'į, Ţopk'į,* etc.

B: abǵįa, etc.

F: (o) h'i. — Pentru această consoană, de remarcat înlocuirea ei prin *t* în *stredel* (Albac); prin *p* în *pasúlă* (Măgura), *sparm, spirtica* (Albac). — Foarte rar o constatăm trecută la *ș* (X) In Tomnatec se aude ca *ś (să) śie.*

V: V'idra, v'iŭ. — In Tomnatec şi în Bulzeşti se aude şi ca *ź*, rar şi cu resonanţă de *y*: *źin, źișin, źiŭ.* — *Măduvă* apare şi ca *măduhă* (IX).

M: mn'edŭ, mn'ercurį, nimn'ică.

T. Rar se aude ca *t': t'ină* (Albac). In Bulzeşti literarul *chi (k'i)* se aude şi ca *t'i: T'itila.* — In Tomnatec *t'*, ca şi *k'*, a evoluat spre *ć: Tomnaćec, (o 'nčeput) stropći (să) pćiče.* Acest fonetism pentru Bulzeşti l-am înregistrat în forma *holćerįu.*

[1] Această formă există şi la Pădureni, cf. I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, 116.

D: aceleaşi observaţiuni ca şi la *t: d′* şi *ǵ* în Tomnate şi Bulzeşti: *ǵe unǵe.*

N palatalisat în: *in′imă, Mocan′i̯, n′evedesc*, etc. — Trecut la *m* în *zdramță* cu pl. *zdremțe* (Scărişoara). — Rotacisat, l-am putut înregistra în următoarele forme: *arînt′e, bură čire, cîre, cîrepă, dimirea̧ță, dumirecă, ir, ʻirimă, lură, luri̯ mîre pîră*[1], *pîre, spurem, yi̯ură* (toate în Scărişoara-de-sus); *diraințe, dirapoi̯, spure, Galbăra* (în Lăpuş); *čire, găiră găiri̯, ģi̯uri̯, mîre, săptămîri̯, tire* (în Iarba-rea); *găi^{nr}i̯, săptămî^{nr}i̯* (Scărişoara-de-sus).

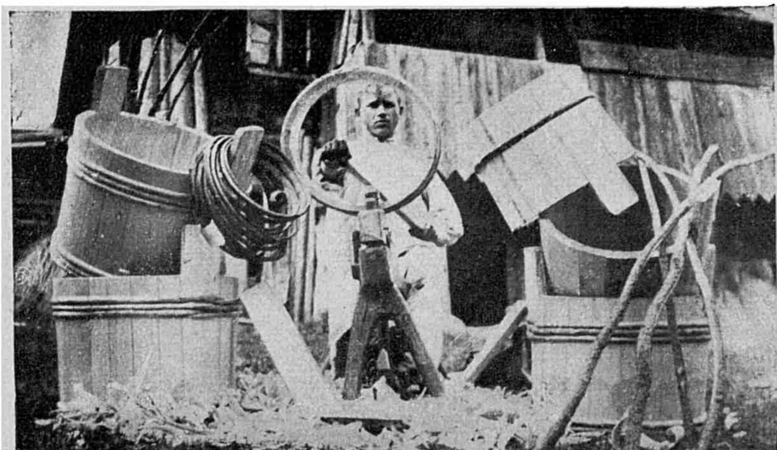
In legătură cu acest fonetism caracteristic graiului Moţilor, cred că nu sînt lipsite de interes constatările făcute în urmărirea acestei probleme. Incă din prima călătorie mi-am întins cercetările în direcţia aceasta, fără să fi putut da de ceva care să dovedească existenţa rotacismului: din contra răspunsurile toate erau negative. Astfel, bătrînul Ion Corcăş (cf. pag. 30), ca şi bătrîna Maria Nicula din dealul Niculeştilor — ca să nu dau decît cîteva nume — tăgăduiau existenţa unui atare fonetism, afirmînd că ei nu au apucat o astfel de pronunţare. Indoiala începu să mă cuprindă. In 8 august 1922 stau de vorbă cu bătrînul Sîmt-Ion Nicula din Capul-Dealului (79 ani), care mă asigură că nu a apucat forme ca *bură dimirea̧ță*, etc., adăugînd însă că „*unu* o *uru*, d'apoi̯ ačea̧ tăt una e". Răspuns negativ mi-a dat şi Păvăn Dumn′itru Trit (88 ani) din După-Pleşea (părăul Balceştilor — Albac), ca şi bătrîna Todora Matei a lu Andraşu (86 ani) de pe versantul apusean al Mununei (Scărişoara-de-sus), etc. Afirmaţiunile acestea îmi păreau cu atît mai surprinzătoare, cu cît în vara anului 1921 (1 septembre), fiind în Lăpuş şi stînd de vorbă cu un copil de vre-o 12 ani care păştea două vaci lîngă părăul stîng al Lăpuşului, am putut auzi clar cum copilaşul, fără să-şi dea samă de acest fonetism, a pronunţat cuvintele *dirainte* şi *dirapoi̯* — fiind vorba de o vacă ce şchio-

---

[1] Forma *pîră* e curentă. Am înregistrat-o şi la o bătrînă din satul *Cîrța* de pe valea Oltului (Jud. Făgăraş).

păta de un picior. Ceva mai mult: în aceeaşi zi, îndreptîndu-mă spre Vidra-de-sus, în apropierea părăului Galbăna am întrebat pe un Moţ de numele rîuleţului; mi-a răspuns că se chiamă Galbăra. — „Cum?“ — „Galbăna“ — n'a mai pronunţat Galbăra. Ca o altă dovadă de rigurosul control pe care şi-l fac în vorbirea lor cu un strein sau chiar cu un Moţ dintr'alt sat, relevez şi următorul cas. Pe la orele 5 ale aceleiaşi zile m'am oprit în partea nordică a Ierbei-rele, la un grup de femei; o bătrînă m'a asemănat cu cineva din Lăpuş, rămînînd convinsă de aceasta. Am căutat să mă folosesc de această întîmplare şi, în convorbirea angajată, am început să pronunţ forme cu un rotacism nasalisat uşor perceptibil, ca: *mî*^{nr}*ă*, *su*^{nr}*ă*, etc. In loc de a-mi atinge scopul, tocmai aceasta a determinat-o să-şi îngrădească vorba, să devie sceptică, dîndu-mi să înţeleg că eu nu sînt din ţara lor.

Curiositatea fiindu-mi răscolită, am căutat să urmăresc acest fonetism cît mai mult, înfruntînd diferite dificultăţi. In 16 august 1922 m'am dus în Iarba-rea. M'am pitulat după gardul unei grădini în care două femei îngrijiau de cînepă. Fără să mă fi observat, am auzit cuvintele: *cîrepă, ir*, *mîră*, *găiră*, *găiri̯*, *bură* şi *dumirecă*. Intrînd apoi în vorbă cu cea care pronunţase aceste forme — o chema Ilina a lu Gheorghe Negrẹa, morăriţă în Iarba-rea —, mi-a fost imposibil să mai aud vre-o formă rotacisată. Numai forma *arînt'e* (XXXII) a fost pronunţată deschis. Nu mai poate însă exista nici o îndoială de fonetismul acesta. In afară de cele cunoscute din alte lucrări, ca şi de cele relevate pînă aci (cf. şi pag. 31), merită să fie relevată expresiunea — curentă şi astăzi — *ţuri̯ la irima drumului̯*, ca şi următoarea relatare pe care mi-a făcut-o băiatul Constantin Neacşu (14 ani) din Secătura în 23 iulie 1924 ca o batjocură la adresa Moţilor din părţile superioare ale Arieşului: «čei̯ din sus de Arieş grăi̯esc şi azi̯ aşa: „ţuri̯ la irima drumului̯, mărînče-te cîri — nu ne lasă Dumn'edzău̯ la pagubă“». E clar, deci, că dispariţia acestei particularităţi s'a efectuat relativ repede şi că, printre alţi factori determinanţi, la aceasta a contribuit mult şi contactul

1. Moțul Mihai Matei Pucea de pe dealul Hoanca Matieștilor (Scărișoara-de-jos) lucrînd în casa lui la cercuri, ciubere, etc.

2. Feciori de Moți de pe Munună (Scărișoara-de-sus), transportînd șindile pe cai.

Moților cu atîtea regiuni romînești — contact resultat din peregrinațiunile lor (cf. pag. 17 și urm.).

In 1924 (21 iulie), am înregistrat în Dealul Feleștilor de pe valea Gîrdei forma *găi*^{nr}*i̯*. Acest fonetism -^{nr}- l-am auzit și dela o bătrînă locuind la nord de *Ghețar* în ziua de 13 iulie 1923, cînd, cu un grup de studenți[1], ne întorceam dela Tîrgul din Călineasa. Intrebînd-o cît mai e pînă la Sînta-Marie, mi-a răspuns că mai sînt șase *săptămî*^{nr}*i̯*. — „Dar aici numai cocoși aveți, mătușe?“ — „Ba, avem și *găi*^{nr}*i̯*“.

Privitor la controversata problemă asupra genesei în timp și spațiu a acestui fonetism — problemă desbătută de numeroși lingviști, ca Densusianu, Candrea, Pușcariu, Meyer-Lübke, Weigand, etc.[2] —, ne oprim la părerea, admisă în general, că: 1. rotacisarea a fost precedată de nasalisare (*bunu* > *bu*^{nr}*u* > *bur(ŭ)*); 2. nasalisarea aceasta, care era fasa intermediară dintre *-n-* și *-r-*, e anterioară așezării masei slave în regiunile dunărene; 3. teritoriul pe care a încolțit acest fonetism nu poate fi decît Nordul iliric cu filoane nord-dunărene (deci și Munții Apuseni); 4. rotacismul Moților poate fi alăturat în timp și spațiu celui din graiul Toskilor — locuința acestora fiind admisă pentru acele vremuri în Nordul iliric—ca și nasalisărei din dialectul Gheghilor (cf. și pag. 45).

L apare ca *r* în *staur* (Lăpuș) și *dascăr*, *dăscăriță*.

R apare ca *n* în *žinepini̯* (Măgura) sau *žinepen'i̯* (Bulzești) și în *mazin'e* (Măgura). — Pentru *r* analogic, cf. pag. 34.

Z din vb. *zice* nu se aude: *(el) iče*.

J (*ž*) e înlocuit cu *r* în *pârișțe* (Tomnatec), probabil prin analogie cu *miriște*.

TN > *mn* în *îndărămn'ic*, și *gn* în *Zlagna*.

---

[1] Astăzi mai toți profesori și anume: Caraman Petre, Cardaș Gh., Ciobanu M., Constantinescu Emil, Dicu D., Gregorian M., Teodorescu D. și Vișoiu Gh.

[2] Cf. în această privință istoricul concis ca și conclusiunea la care s'a oprit Al. Rosetti în al său *Etude sur le rhotacisme en roumain*.

ȘT > *șc* în indic. pres. *(îșį) încleașcă (gura);* la subj. însă se pronunță *(să-șį) înclește* (Scărișoara).

Disimilația lui *n — n* > *r — n* în *verinŭ; r — r* > *l — r*: *clierį, greluș, olîntarį,* etc.

Protesa lui *s* apare în *(mă) strezesc.*

Epentesa lui *r* în: *arvocat* sau *arvocatăr* (și *avrocatăr*), *cotreț* (Albac), *holterįu* (Bulzești), *istreț* (Bulzești), *sorpon, trafrică* (și *tafrică*) prin propaginare, etc.

Metatesă în *milžoc.*

Particularități morfologice

Vb. *a fi:* la pers. 1-îi sing. și la a 3-a pl. dela indic. pres. circulă și formele *(eu̯) įest(ŭ)*[1] (Scărișoara-de-sus) și *(eį) įestŭ* (Munună). In Bulzești: „Pîn volbure marį įest peștį mulț; acolo, pă la dumńįa-voastă, įestŭ munț cu padurį?.. Da moacre deaįastea įestŭ?. Įestŭ prun'e pă la dumn'įa-voastă?“ (Avram Dan din dealul Dăneștilor, 1924).—Participiul trecut: *h'iut* (Lăzești): „de h'iut, sînt peștį“.

Vb. *a avea*: la pers. a 3-a pl. dela indic. pres. se aude forma *(eį) arŭ* (XXVI). Forma aceasta am auzit-o și în Neagra, Scărișoara-de-sus, Iarba-rea, Lăpuș. Am înregistrat-o și în graiul Săliștei (jud. Sibiu): „și Săčeleni arŭ oį“. Forma există și în graiul Fărșeroților din Albania[2].—In legătură cu acest *r* analogic, de relevat că el apare și în următoarele forme verbale: *(eį) tarŭ* = „ei taie“ (Tomnatec), *(nu-ț) treburŭ (neveste)?* (Bulzești).

Analogic vb. *a guri*, vb. *a sui* și-a însușit pe *r* în toate formele: *(eu̯) sur, surim, (să) surĕ, (a) suri, suriș, surit,* etc. O influență inversă dar mai restrînsă se constată în *a guri* care, analogic lui *a sui*, se zice *guim, guiș,* etc.

In graiul copilăresc am înregistrat forma *am dzîcat* = „am zis“ (Bulzești).

---

[1] Forma aceasta am auzit-o și în Poiana-Țapului (jud. Prahova): „mîne, la opt, eu̯ įest aičį“.

[2] Aceeași formă o găsim o singură dată în literatura scrisă a Aromînilor (Cf. *Lumina*, II (1904), 272, rîndul al 11-lea).

E curent imperativul *vă* = „mergi, du-te": *vă (tăt feįga).*
Rar se aude la timpurile compuse participiul în *-ă*: (*l-am*) *tomńită; (să h'i) veńită (tăţ) era bińe.*

Particularități sintactice

Diferitele documente publicate [1], ca și unele regiuni dialectale de astăzi ne ofer numeroase exemple de prepunerea articolului de genitiv (masculin sau feminin) înaintea substantivelor proprii, arătînd posesiunea; în mai toate însă chiar genitivul aton feminin illaei a devenit *i* (<*ei*<*l'eį*). Tonicul illaei s'a păstrat în aromînă ca *l'eį*, corespunzător dr. *(e)i;* neaccentuat, a devenit *li*, și precede numai substantive feminine, indiferent de genul substantivului care arată posesiunea. Sub această formă — *li* — s'a păstrat și în graiul Moților înaintea substantivelor chiar și masculine: „Savina *a li* Bodă; Ioan *a li* Pătru; Ɠeorɠe *a li* Lip" (Albac), alături de genitivul cu *a lu* [2]. Intrebuințarea acestui *a li* chiar înaintea substantivelor masculine e oarecum rară și se datorește contaminației aceluiași *a li* întrebuințat înaintea celor feminine: „păru a li Rafilă" (= arom. „perlu a li Marie").

Intru cît această particularitate sintactică vine în atingere și cu postpunerea articolului în limba romînă, vom reveni asupra ei într'un viitor articol, cînd vom releva amănunțit și construcții sintactice romînești ca: *ale lui, ai lui,* etc. — construcții care și-au luat naștere din contopirea genitivelor (și dativelor) resultate din illaei și illui și care ne duc la transcrierea *a le lui* și *a i lui* [3], etc.

[1] Cf. bunăoară I. Bianu, *documente romînești*. Sau, printre cele mai nouă, Al. Rosetti, *l. c.*, 68, rîndul al 9-lea, etc.

[2] In transcrierea *Toma Ali-Moș* se ascunde același genitiv *a li* feminin: *Toma a li Moș.*

[3] Dacă ar fi să corespundă unei curente realități lingvistice, interesantă ar fi construcția din *Catehismul luteran* (cf. Al. Rosetti în *Grai și suflet*, I, 256, rîndul al 28-lea): „porᴀncitele ale luai dumnedzeu" [=... a le lu a i dumnedzeu]. Atunci vom urmări dacă și în ce măsură se vor fi alăturat nominativele și acusativele lui ille și illa în astfel de construcții.

Lexicul

O amănunţită urmărire sau studiere ştiinţifică a vieţei casnice a Moţului ne-ar putea desvălui cu siguranţă elemente lexicale ce ar uşura mai mult sau mai puţin orientările cercetărilor în privinţa entităţei sale, ca origine şi evoluţie. Pentru multiplele motive expuse mai sus, nici această lature lingvistică n'am putut-o urmări de aproape — ceea ce contribue ca acelor cîteva forme pe care le voi releva mai jos să nu li se poată da o soluţie satisfăcătoare.

Trei sînt elementele lexicale cunoscute azi ca fiind caracteristice acestui ţinut: *mă dec* (mai rar *mă deịc(ŭ)*), *feịga* şi vb. *a văi* — toate trei cu o circulaţie redusă mult faţă de formele *mă duc*, *fuga* şi *a vedea*. Prima formă, ca şi celelalte două, se aud numai în partea superioară a Vidrei, în Bulzeşti şi în spre Bucium-sat; *feịga* se întrebuinţează în expresiunile *fuǵị feịga* şi *vă (tăt) feịga*. Din urmărirea acestor elemente şi cu mijloacele de control întrebuinţate, pentru primele două nu ne-am putea opri la explicaţia că, sub o influenţă streină oarecare, am avea a face cu diftongarea lui *u* în *eị*[1]. Nume de provenienţă germană găsim printre Moţi, cum ar fi de exemplu numele *Heller*[2] (Rah'ila Heller, 78 ani) din Vidra-de-mijloc; dar o explicaţie în direcţia aceasta privitor la vocala *u* nu o putem socoti plausibilă. Nici coincidenţa dintre *a văi* cu tema iranică *vai-*, *vae-*[3] nu ne poate presenta elemente de convingere în sensul unei origini alane a acestei forme. Dacă am admite însă — făcînd abstracţie de explicaţia dată lui $z < d$[4] — că în acest *văi* trebue să vedem un *ei* > *ăi* (cf. *înrăi*, *lăfăi*, *zăhăi*, etc.), atunci ne-am găsi

[1] N. Drăganu, în *Manuscrisul năsăudean şi săsisme vechi* din *Dacoromania*, III, 507, îi atribue o origine săsească — ceea ce e greu de admis; cel mult am avea *uị*: **duịc*, **fuịg*. Cf. şi Weigand, *Jahresb.*, IV, 296.

[2] Cf. şi Weigand, *l. c.*, IV, 288.

[3] Ovid Densusianu, *Originea Moţilor* (în *Vieaţa nouă*, XVII (1921), 167-168).

[4] G. Weigand, *Jahresb.*, VI, 299.

în fața a trei elemente avînd pe *ei*[1]. Această ipoteză, alăturată la dubletul fonetic privitor la vocala *u* sau *i* care există între limba latină și cea elenă de pildă (cf. *fugo* — φεύγω, *duco* — **deuqu*, etc.), ne-ar îndreptăți întru cîtva să emitem părerea că în aceste trei forme putem întrevedea o veche imixtiune fonetică, streină sau mai de grabă autohtonă, sau chiar o continuare directă a unui atare fonetism alături de cel latin. De relevat însă că nu s'a înregistrat vre-o formă verbală ca **fe(i̯)g* sau vre-una substantivală ca **dei̯ca*, paralele cu *(mă) de(i̯)c* și *fei̯ga*.

Cîteva apropieri lexicale. —Se știe — și faptul s'a relevat ca o simplă constatare fugitivă[2] — că pe versantul sudic al Pindului trăește o frîntură de neam aromînesc numită de ceilalți Aromîni *Mǫ́țan'i̯* (și *Mǫ́čean'i̯?*). Sub acest nume e designată și o altă frîntură aromînească ce locuește în nordul Macedoniei, și anume Hitca (nord de Coceani)[3]. Coincidența, cel puțin, a acestor denumiri m'a determinat să relevez cîteva apropieri de natură lexicală între Moți și dialectul aromîn, fără ca, totuși, să pot proiecta o cît de slabă lumină asupra acestei probleme; căci, din cercetările mele personale făcute printre Aromînii aflători aici, în Țară, și care sînt originari din împrejurimile acestui versant al Pindului n'am putut da de elemente sigur îndrumătoare într'o direcție oarecare. Le relevez totuși pentru a putea servi unei ulterioare reveniri și asupra acestei laturi, cînd împrejurările vor îngădui studierea amănunțită și la fața locului și a acestor Aromîni poreclíți *Moțan'i̯*. Firește, unele din ele nu sînt cu totul necunoscute și altor regiuni dialectale romînești.

altăǫară = arom. *altăǫară* '„altădată".

---

[1] In privința fonetismului diftongilor, cf. Iuliu Valaori, *Elemente de linguistică indo-europeană*, 217 și 220.

[2] G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

[3] Numele *Moțan'i̯* ne întîmpină și în diferite alte localități aromânești. In comuna Samarina de exemplu există numele de familie *Muțúnă*. In lămuririle unora, această formă e considerată ca fiind un plural al lui *Mócan*; de aceea se și aude, cam rar, și *Móčean'i̯*.

apără (Dumńedzăŭ) = arom. *(se-)apără* (Dumnidzăŭ).

aṷá (şi *aṷače)* = arom. *aṷá* (şi *aṷaţe)*.

barîče = arom. *bară* „apă stătătoare". In toponimia Moţilor e şi forma *Bara*.

bučįum = arom. *bučįum* „trunchi".

călí = arom. *călire* (cu sensul de „a şterpeli").

cşiṷ! cşşş... = arom. *cşiṷ! cşşş...* „strigăt de speriat găinile".

čįucuti = arom. *čįucutescu* „a mînca, a înghiţi" (în afară de sensurile de „a suna, a bate, a lovi; a bea, etc."). La Moţi există şi porecla *Čįucutilă*.

čįup = arom. *čįupŭ* „cîlţi, fire de cînepă". Forma aromînă poate reproduce şi pe turc. *tchup* „petit morceau de broussaille"; cf. sl. *čubъ (čupъ)*.

ncărcare = arom. *ncărcare* „a (se) murdări" (în afară de celelalte sensuri).

pătură = arom. *peturŭ* „foaie de plăcintă".

sučitǫare = *ş(u)ţală* „băţul pe care se învîrteşte foaia de plăcintă spre a fi subţiată". *Ş(u)ţală* e un derivat din vb. *şuţŭ* = sucesc.

vuži = arom. *văzire* „a roi" (în afară de sensurile „a vîjii, a fi mulţime mare ca un furnicar)".

Aci e locul să relevăm şi apropierea dintre *adéca* (cf. *Glosarul*) şi arom. *áδica* = „de geaba, în zadar". Deşi forma aromînă e grecescul ἄδικα, totuşi identitatea de sens şi formă e surprinzătoare.

In afară de aceste forme, între care unele presintă asemănări caracteristice, mai relevăm cîteva din onomastica Moţilor. Ca şi la Aromîni, mai toate familiile Moţilor sînt cunoscute prin cîte o poreclă.

Beni = arom. *Beni* (nume de familie în comuna Avdela).

Cacaraza = arom. *Cacaradza* şi *Gagaraţa* (poreclă în aceeaşi comună). In aromînă *căcărádză* sau *găgăráţă* însemnează „băligar de oaie", dar mai ales „de capră".

Clempuş = arom. *clembă*[1] şi *c(ă)limbóčįu* sau *c(ă)lim-*

[1] „Unlu di nîşį avęa truplu cît clemba" (= unul dintre dinşii avea trupul cît prăjina), în revista *Graiu bun*, I (1906), n-rul 2, pag. 28.

búčiu[1] „lemn lung, prăjină". Frîncu și Candrea ne dau forma *cleoambe*[2] cu sensul de „ramuri" după context. Forma reproduce sl. klępъ (cf. Berneker). Cf. și *Dacoromania*, III, 1089.

Gaiu = arom. *Gal'iu* (nume de familie în orășelul Crușova).

Galea = arom. *Gale* (nume de familie în același orășel). In regiunea Zagorului *gale* e o interjecție însemnînd „dorit și nefericit; bade": *lai gale!* = „măi bade!".

Mandraličiu — arom. *Mandraličiu* (poreclă în comuna Avdela).

Murga = arom. *Murga* (poreclă).

Păgîță = arom. *Păγîță* (amîndouă cu accentul pe *î*; nume de familie în comuna Avdela).

Zgaibă = arom. *Zgaibă* (poreclă).

In afară de aceste numiri, vom releva încă cîteva.

In graiul Moaților am văzut (pag. 22) că există forma *Go(a)ța*. In aromînă forma aceasta se aude ca *Goți* și se dă ca poreclă — în comuna Avdela (Pind) cel care poartă porecla de *Goți* e un om înalt și roșcat. Conform fonetismului aromîn, ar trebui să ne așteptăm la forma *Goț* — *-ț* final reproducînd un *-tĭ* sau *-ciu* latin, iar *-ți* final reproducînd un *-cĭ* latin. Cred, totuși, că și pentru arom. *Goți* avem a face cu același etimon care stă și la basa moț. *Go(a)ța*.

O altă formă care vine să se întîlnească cu una identică din aromînă e însuși numele de *Moț* ce li se dă și sub care sînt cunoscuți acești munteni; accepțiunea însă cu care ne apare forma aromînească e cu totul alta, și anume: în timpul mersului caravanei, dacă se întîmplă ca unii catîri să se înghesuească încercînd ca fiecare să treacă înaintea altuia și amenințînd astfel cu răsturnarea poverilor, atunci cărvănarul caută să-i pună în ordine, adresîndu-le interjecția *moț! moț! moț!* — însemnînd „liniștește-te, stai". Tot așa se adresează un cărvănar unui catîr nărăvaș de care

[1] „Băgă niște climbuče 'n foc" (= puse niște rămurele în foc), în revista *Flambura*, I (1912), n-rul 1, pag. 13. *C(ă)limbučiu* înseamnă și un „arbust semănînd cu cornul și care crește în locuri mai calde".

[2] *L. c.*, 49. Cf. și Tiktin, *Dicționar romîn-german*, sub *cleómbă*.

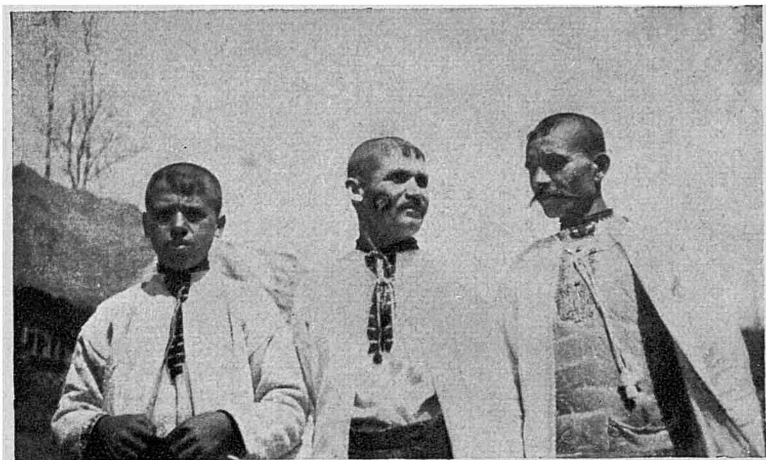
vrea să se apropie. După cum se vede, aşa dar, deosebirea de sens e pe atît de deosebită pe cît de identice ca formă se presintă aceste două cuvinte. Care ar putea fi originea acestei interjecţii *moț!* din aromînă nu putem precisa [1]. Pentru porecla *Móțan'i* (cf. pag. 37), Aromînul din popor o explică în sensul unei batjocuri: după relatările obişnuite, în graiul acestei frînturi aromîneşti circulă şi forma adverbială *acmoți*, după care i s'a dat şi porecla de *Móțan'i* — explicaţie ce s'ar putea susţinea dacă ne-am gîndi la porecla de *Dotẹan'i* care se dă unui trib fărşerotesc din sudul Albaniei după negaţiunea albanesă *dot* din graiul lor [2]. In casul acesta, şi mai ales dacă ar fi ca să ne gîndim la vre-o corelaţiune între *Moți* şi *Moțan'i*, originea denumirei etnice de *Moț* se complică.

Relevări semantice. — Trecînd peste locuţiunea *de loc*, cu sensul de „imediat, îndată", care se găseşte şi în alte regiuni dialectale dacoromîne, o primă formă mai caracteristică ce merită să fie relevată din acest punct de vedere este vb. *urla*. In graiul Moţilor acest verb şi-a pierdut semnificaţia originară de „a striga tare, a urla"; astăzi însemnează „a coborî (la vale)": „urlă d'ẹ-a munte; urlă la vale". Prin extensiune, forma a început să însemneze şi „a urca (la munte)"; cu acest sens am auzit-o numai de două ori.

Filiera semantică prin care a trecut accepţiunea originară la cea de astăzi cred că e următoarea. Prin *a urla* înţelegem la origine un „strigăt, zgomot" produs de o mişcare oarecare. S'a putut zice, deci, alături de „lupul urlă" bunăoară şi „apa urlă 'n vale". Prin această extensiune însă uşor s'a putut trece dela sensul de „hurler" la cel de „a se mişca mergînd la vale, a coborî curgînd, a coborî" Acesta e, prin urmare, procesul urmat de actualul *urla* al Moţilor,

[1] Totuşi am putea presupune cel puțin că în ea se oglindeşte negațiunea albanesă m o s „nu" urmînd ca prin acest *moț! moț!* al cărvănarului aromîn să înțelegem: „nu [vă înghesuiți aşa]! nu [vă împingeți]!" deci: „mergi liniştit, fii liniştit, nu [mişca]!".

[2] Cf. T. Papahagi, *La Romînii din Albania*, 34, sau G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

1. Mocani din Trîmpoiele.

2. Tîrgul de pe muntele Călineasa care se ține anual în ziua de S. Petru.

mai ales că orice „coborîre" dela munte spre vale e o mişcare însoţită şi de un sunet, un zgomot.

Un paralelism aproape perfect ni-l ofere dialectul aromîn. In afară de înţelesul de „hurler", *aurlari* mai are şi următoarele accepţiuni: 1. „a certa"[1]: *aurlu-l;* 2. „a trage o palmă": *aurlă-l'i ună;* 3. „a da drumul, a slobozi": *iu l'i-aurlaşi cal'i?* (= „unde i-ai mînat caii [să pască]?); 4. „a (se) introduce, a (se) băga, a (se) vîrî": *furil'i se-aurlară tu mănţî* (= „hoţii au pătruns în munţi"), *mi-aurlai nuntru* (= „m'am băgat înăuntru").

După cum vedem, deci, sensul originar de „strigăt, zgomot" a trecut la cel de „mişcare" în general. Evoluţia aceasta o constatăm, de altfel, şi în vb. *tuna* şi *ţipa:* în afară de semnificaţiile literare de „a bubui" şi „a scoate strigăte stridente", în întregul Ardeal, ca şi la Romînii din Serbia, primul înseamnă „a intra (în casă)", iar al doilea „a arunca, a azvîrli, a trînti": „tună 'n pădure" înseamnă că tunetul *intră* în pădure cu zgomotul obişnuit, etc. (cf. *tuna* la *Glosar).*

O a doua formă care, din punct de vedere al sensului, se găseşte isolată în dacoromînă dar care se întîlneşte cu acelaşi cuvînt din aromînă este *'ncărca (a se).* Ca înţeles figurat, înseamnă „a se murdări peste măsură": „mă 'ncărc de t'ină" = mă umplu (mă murdăresc) de noroi. In aromînă, pe lîngă celelalte sensuri, mai înseamnă şi „a (se) murdări peste măsură": *mi ncărcai (di lăsk'i, di fărină,* etc.) (= „mă murdării (de noroaie, de făină"), etc.), sau: *n'i ncărcai suflitlu* (= „îmi împovărai [cu murdării, nelegiuiri] sufletul"), etc. Avem, prin urmare, şi la nord şi la sud, trecerea semantică, explicabilă de altfel, dela „charger" la „a (se) murdări".

O r i g i n e a M o ţ i l o r. — Infăţişîndu-ne ca într'un tablou toate cele expuse pînă aci în legătură cu entitatea Moţilor, ultima şi cea mai grea problemă care se pune este

[1] In neogreaca populară onomatopeicul χουιάζω înseamnă „urlu" şi „cert; alung".

originea lor. Pentru a o limpezi însă şi mai bine, va trebui mai întîi să ne oprim asupra cîtorva consideraţiuni preliminare.

Raportînd această frîntură etnică dacoromînă la întregul romînism, prima şi cea mai importantă constatare pe care o putem face e că, atît psihologiceşte, dar mai ales din punct de vedere al fisicului şi al geografiei umane în general, Moţul representă o entitate aparte, caracteristică şi care nu presintă asemănare frapantă cu nici o altă ramură romînească decît numai cu Istro-romînii. Chiar din prima călătorie făcută în Munţii Apuseni tipul Moţului mi-a reamintit pe cel al Istro-romînilor pe care i-am visitat în 1919. La această asemănare vine să coroboreze şi laturea lingvistică, şi anume rotacismul[1]. In casul acesta se naşte întrebarea: admiţînd că Istro-romînii sînt o frîntură a Moţilor [2], care poate fi regiunea originară a lor? Trebue oare să vedem în Moţi nişte continuatori direcţi în timp şi spaţiu ai unei entităţi locale, anterioară aşezărei Slavilor? Şi care putea fi acea entitate?

Pentru o regiune cum este a Moţilor, e surprinzător pînă la un punct că chiar în nomenclatura toponimică curentă (sate şi văi) a lor găsim elemente de origine slavă, ca: *Čerteža* < sl. č e r t é ž [3], *Gîrda* < sl. g ъ r d ъ (cu sensul de „urît, φρικτός, horrendus"), *Poienį* < sl. p o l i j a n a, *Ponor(el)* < sl. p o n o r ъ, *Sohodol* < sl. s u h ъ + d o l (ъ), *Vidra* < sl. v i d r a, etc. Oare asemenea numiri să fi fost date direct de un element slav, încă neromînisat, care va fi pătruns în labirintul acestor munţi, ori ele sînt datorite unui element romînesc provenit şi dintr'un amestec cu element slav asimilat [4]?

---

[1] E caracteristică şi întîlnirea fonetismului dintre istr. *bl'era* (cf. J. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, 117) şi *bįera* al Moţilor. Cf. şi forma *vgįera* din Candrea-Densusianu-Speranţa, *Graiul nostru*, II, 212.

[2] Relevez sub toată reserva că, după Moţu, *Politica noastră futură*, 1924, pag. 17, Istro-romînii s'ar denumi ei înşişi *Moţi*.

[3] Cf. E. Berneker, *Slav. etym. Wörterb.*, sub č ь r t ǫ. Etimologia aceasta mi-o dase într'o convorbire I. A. Candrea înainte ca eu să mă apuc a o căuta.

[4] De reţinut în această privinţă că bună parte din toponimia slavă se datoreşte unui atare element.

Din restul nomenclaturei toponimice nu putem deduce nimic care să ne îndrepte sigur spre una din aceste două ipotese, căci nici un nume nu ne îndritueşte să-i atribuim în mod indiscutabil o vechime datînd din epoca anterioară venirei Slavilor: *Albac*-ul, care e o numire dată după aspectul albicios pe care îl ofere ţinutul său pietros mai mult, poate fi şi post-slav, la fel ca şi *Neagra* — după coloarea neagră pe care valea *Negrei* o presintă prin pietrele sale. Aceeaşi conclusie şi pentru *Lăpuș*[1], ca şi pentru *Iarba-rea*, *Secătura* ori *Scărișoara*[2]. Cît priveşte *Lăzeștii* şi *Cîmpenii*, acestea sînt înjghebări ulterioare, primul fiind după numele unui *Lază*, iar al doilea fiind dat în oposiţie cu locuitorii dela munte[3].

Oricare ar fi ipotesa la care ne-am opri, fapt e că nu ne putem închipui ca la venirea Slavilor să nu fi locuit în această regiune o populaţiune oarecare. Toponimia slavă, sau chiar cîte o urmă de vechi fonetism slav ca *-șc-*[4] din *încleșca*,

---

[1] Etimologia la care trebue să ne oprim cred că e cea dată de Per. Papahagi, *Notițe etimologice*, 28 (în *Anal. Acad. rom.*, XXIX, 228), fără a ne mai gîndi la forme slave ca *lap(p)a*, *lopuh*, etc.

[2] De remarcat că *Scărișoarele* se găsesc în concurență cu numirile *Gîrda-de-sus* și *Gîrda-de-jos*, care par a fi mai vechi. Numele de *Scărișoara* se crede în popor că vine dela o stîncă ce se ridica în mijlocul drumului spre aceste sate și în care locuitorii au săpat de o parte și de cealaltă mai multe trepte, făcînd astfel două *scărișoare*, care le serviau să treacă obstacolul. — Pentru *Gura-Arăzei* sau *Arada* — cum se mai aude —, etimologia cred că trebue căutată în forma slavă feminină r a d a „vesela" sau „deschisa, zîmbitoarea". In casul acesta, denumirea ei s'a dat în oposiție cu g r ъ d a: *Gîrda* e, într'adevăr, o vale urîtă și înfricoșetoare, față de *Arada* care are un orizont mai vesel. In ceea ce privește fonetismul cu *a* dinaintea lui *r*, el trebue explicat din dedublarea lui *a* din *Gura*: *Gura-Răzei* > *Gura-Arăzei*. Se aude și *Gura-Răzei*.

[3] In legătură cu nomenclatura toponimică, interesantă e de relevat și următoarea tradiție privitoare la numele muntelui *Găina*: Pe vremuri, o găină cu aripele de aur s'a oprit în sborul ei pe acest munte; un vînător „jidan" însă, căutînd s'o împuște, a silit-o să sboare și astfel ea s'a oprit tocmai la Roșia de lîngă Abrud, unde sînt minele de aur (auzită în Bulzesti). Cf. și Frîncu-Candrea, *l. c.*, 67. — „Jidanul" apare și în textul al VII-lea

[4] Acest *-șc-* poate fi și analogic, după forme ca *împroșca*, *mușca*, etc...

nu exclude o atare presupunere basată cel puţin pe logica faptelor. Dar care putea fi acea populaţiune?

Ovid Densusianu, în articolul amintit, a opinat că Moţii sînt de origine alană, relevînd întru susţinerea acestei păreri pe lîngă elementul lexical *văi* şi constatări privitoare la fisicul lor, ca şi la obiceiul de a purta părul lung, împletit în chică lăsată pe umăr[1]. E drept că chica a existat: textul al XXV-lea şi al XXVI-lea ne dau chiar oarecari detalii în această privinţă. Dar aceasta nu poate constitui un element sigur pentru concluziunea dată, mai ales că relatarea din textul al XXVI-lea ne relevează acest obicei ca existînd şi la Ruşi[2]. Asemănările fisice pot fi luate în consideraţiune fără ca totuşi să ne putem opri la originea alanică a Moţilor.

In adevăr, pe lîngă alte considerente, logica faptelor, ca şi realitatea etno-istorico-lingvistică şi psihico-socială nu poate fi de acord cu această părere. Ca orice popor barbar, şi Alanii trebuiau să urmeze în năvălirea lor drumurile mari de şesuri sau cîmpii ori, cel mult, lungul apelor mari cu albii sau văi larg deschise. Era firesc să evite şerpuirile înguste în susul apelor muntoase, pentru că înaintea lor se ivia mai la fiece pas fantoma necunoscutului, a surpriselor, a groazei. Şi nimic mai natural ca în astfel de circumstanţe sufletul barbar să încerce fiorii groazei. Şi tocmai prin faptul că în năvălirea lor erau nevoite să se scurgă spre locuri deschise, atari frînturi etnice erau condamnate unor asimilări relativ repezi şi aproape fără urmă.

Dar, să admitem pentru moment că, în scurgerea lor, Alanii s'au pripăşit sau că s'au refugiat de frica altor năvăliri barbare în labirintul Munţilor Apuseni. Configuraţia geografică a acestei regiuni nu ne permite să admitem că în

---

[1] Cf. planşa reproducînd pe *Horia*, din Rubin Patiţia, *Ţara Topilor*, 168.

[2] Un obicei asemănător îl constatăm bunăoară şi în nordul Africei, în Maroc (cf. E. Laoust, *Mots et choses berbères*, 142-143).

vechime va fi putut trăi aci o populaţie numeroasă [1]; aşa că, în atari împrejurări, şi ducînd o vieaţă barbară, nimic nu le-ar fi putut grăbi asimilarea; din contra, fiinţa lor etnică s'ar fi putut menţinea pe o perioadă mai lungă mai ales că, la aşezarea lor, populaţiunea ce va fi locuit în aceste părţi s'ar fi retras în faţa lor — ceea ce cu siguranţă că ar fi lăsat urme numeroase şi evidente în continuatorii lor de astăzi. Aşa ceva însă cercetările făcute pînă în ziua de astăzi nu au constatat Și apoi, în cas că etimologia propusă pentru *Go(a)ță* (cf. pag. 22) e cea adevărată, ar fi încă un motiv ca în Moţi să nu vedem descendenţii Alanilor, întru cît aceştia năvălesc în secolul al V-lea, pe cînd Goţii apar pe la sfîrşitul secolului al III-lea.

Atunci, care ar putea fi originea lor?

In faţa penuriei documentare privitoare la popoarele autohtone, evident că tot ce se poate afirma nu poate fi decît simplă supoziţie. Să avem a face oare cu resturi dacice romanisate — mai ales că acest ţinut poate fi considerat istoriceşte ca un centru geografic al Dacilor, fiind în imediata apropiere a Sarmisegetuzei (Grădiştea de astăzi)? Ori ar trebui să admitem că la asemenea resturi se vor fi adăugat şi elemente nord-ilirice, din spre coasta adriatică, ce vor fi venit aci fie în calitate de coloni, fie pentru lucrarea minelor de aur, etc.? Această din urmă presupunere ar mai avea şi avantajul că, raportîndu-ne la nasalisarea lui *-n-* intervocalic în spre rotacisare, am vedea astfel regiunea Moţilor de astăzi în legături etnice cu Nordul iliric (cf. pag. 33). Această ipotesă ne-ar duce şi la apropierea pe care trebue să o fa-

---

[1] După o statistică ungurească din 1913 apărută în *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*, numărul Moților propriu ziși se ridică la 34961, repartisat astfel: Cîmpeni, 2967; Certeja, 1289; Secătura, 1987; Sohodol şi Poieni, 4713; Ponorel, 1872; Vidra-de-jos, 2674; Vidra-de-sus, 3612; Neagra şi Iarba-rea, 3056; Albac și Gura-Arăzei, 6519; Scărişoara-de-sus, Scărişoara-de-jos, Lăpuş şi Lăzești, 6272. Statistica e făcută conform repartisării administrative a satelor — repartisare care aşa cum apare, e foarte incomodă pentru populație.

cem între tipul de sate al Moţilor cu cel al acestui Nord iliric: Gheghii de astăzi trăesc în sate cam tot aşa de răsfirate pe terenuri accidentate, ca şi primii. E aşa numitul tip *Stari-vlah* pe care îl găsim în întreaga Dalmaţie şi pe care şi etnografia sîrbească îl consideră a fi „le type fondamental et primitif" [1].

Ca o completare a tuturor acestor consideraţiuni etnice, ar fi de relevat şi numele sub care sînt cunoscuţi aceşti munteni, şi anume acela de *Moţi* şi *Ţopi*.

S'a emis părerea că *Moţ* ar veni din chica de păr pe care o purtau aceşti locuitori, sau din tufa de păr mai lung pe care obişnuiau să o lase deasupra frunţei — aşa cum am constatat la cîţiva din Gura-Arăzei şi după cum se poate vedea în planşa V, 1 care reproduce trei Mocani din Trîmpoiele; pentru *Ţop* se crede a fi o formă slavă sau ungurească [2], nu germană, sau că — după interpretări populare — ar fi o formă onomatopeică provenită din faptul că Moţul, neştiind să danseze, *ţopăe* „ca un urs". Denumirea *Ţop* a fost pusă în directă legătură şi cu forma Τζοπόν [3], pe care o găsim atestată de două ori în capitolul Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν dela Constantin Porphirogenet [4].

Inainte de toate trebue să se ştie că aceşti munteni nu se denumesc ei singuri *Moţi* [5] — nume pe care îl ignorează ostentativ, după cum am avut ocasia să constat chiar în prima mea călătorie cînd, mergînd spre Gura-Arăzei, „Moţul" cu care mergeam alături a protestat cu enervare în contra acestei numiri; „noi sîntem Romîni, nu Moţi!". Pentru ei „Moţ" e o batjocură; şi dacă astăzi se observă o generalisare în însuşirea din partea lor a acestui nume, causa trebue căutată în influenţa culturală etno-istorică, convingîndu-se şi ei că

---

[1] Jovan Cvijić, *La péninsule balkanique*, 217-218.

[2] Ovid Densusianu, *Originea Moţilor* (in *Vieaţa nouă*, XVII, 170).

[3] Rubin Patiţia, *Ţara Ţopilor*, 3.

[4] *De administrando imperio*, II, 165 (ed. Bonn, 1840).

[5] De relevat că în Sebeşul de pe Olt *moţ* însemnează „gurguiul" opincei.

numele de „Moţ“ e o pagină glorioasă în istoria noastră naţională. Şi cred că aceasta e realitatea. Un paralelism identic de altfel ni-l ofere şi denumirea de Fărşeroţi sub care sunt cunoscuţi în general Romînii din Albania şi pe care le-o dau ceilalţi Aromîni. De fapt, ei nu se numesc niciodată *Fărșeroți*, ci *Rumăn'ĭ*[1] — numele de *Fărșerot* fiind considerat ca o poreclă a altora.

Dar nici numele de *Țopi* nu şi-l dau, mai ales că la auzirea acestuia nu-şi pot stăpîni indignarea; aşa că e curios totuşi cum Rubin Patiţia[2] şi-a intitulat lucrarea sa *Țara Țopilor*. Probabil, de dragul istoricului Τζοπόν.

Iată însă că, paralel apropierei făcute între *Moț* şi arom. *moț* (cf. pag. 40), cred că nu e cu totul lipsită de interes întîlnirea dintre *Țop* şi sb. arom. *țopă:* în dialectul aromîn *țopă* însemnează „o bucată de pîne care constitue o porţie prea mare pentru un copil“: „ună ţopă (di păne)“. Evident că forma aromînă e împrumutată dela Albanesi[3], în graiul cărora avem *tsopε*. Dar *țopă*, ca şi *tsopε*, exprimă în sens figurat şi ideea de ceva „grosolan, necioplit, tăiat dintr'o bucată“; aşa că această semnificaţie poate fi alăturată celei de „grosolănie“ ce reiese din aplicarea poreclei de *Țop* — oamenii înfundaţi în munţi fiind de obicei consideraţi de către cei dela şesuri drept „grosolani, necioplţi“[4].

Ca încheiere, ne întrebăm: în cas că asemănările dintre Moţi şi Aromîni relevate pînă aci sînt exclusiv întîmplătoare,

---

[1] In *La Romînii din Albania*, pag. IV, rîndul al 13-lea, s'a omis la corectură negaţiunea *nu:* pe care nu şi-l dau.

[2] Familia *Patiția* locueşte şi astăzi în Ponorel, aproape de confluenţa Vidrei cu Arieşul. Posedă o mică dar interesantă bibliotecă mai mult religioasă, cu numeroase manuscrise reproducînd diferite cărţi bisericeşti.

[3] Cf. şi Th. Capidan, *Raporturile albano-romîne* (în *Dacoromania*, II, 552).

[4] Mă întreb dacă n'ar trebui să alăturăm acestui *Țop* şi porecla de *Șop* ce se dă de obicei Bulgarilor şi prin care se înţelege — ca şi prin *Zdangan* — „căpăţînos, grosolan, brută“.

atunci nu survine vre-o nouă complicaţie; dacă însă, printr'o ulterioară urmărire temeinică şi amănunţită a lor, s'ar dovedi între ele o corelaţiune oarecare, atunci problema originei Moţilor se complică şi mai mult. O limpezire a acestei chestiunile, deci, în funcţie de cercetări minuţioase şi mult aprofundate la faţa locului, atît la *Moţi* cît şi la *Moţan'i*.

Toponimie.

Afăna, munte (Ighiu-Ţărna).
Baǥiţa, vale (Lăpuş).
Băişọara (Bucium-sat).
Beležu, munte (Scărişoara-de-sus).
Bǥiharia, munte (Lăpuş).
Blindiş, deal (Ighiu).
Bodẹasa (Bucium-sat).
Bučinişu, vale (Lăpuş).
Bulzu, munte (Ighiu).
Capu Dẹalului (Gura-Arăzei).
Călinẹasa, munte (Scărişoara).
Căprăreţu, munte (Scărişoara-de-sus).
Cocoşu, pădure (Ighiu).
Copačịu, vale (Ighiu).
Cornişţẹa, deal (Ighiu).
Curcubăta, munte 1849^m (Lăpuş).
Četatẹa Crevei, munte (Ighiu).
Čingău, părău (Ighiu).
Čịorok'ịu, pădure (Ighiu).
Čitera, deal (Scărişoara-de-sus).
Čịumărna, munte (Ighiu).
Čịunğii (Bucium-sat).
Dẹalul Bağịului (Lăpuş).
Dẹalul Bara (Neagra).
Dẹalul Beleştilor (Neagra).
Dẹalul Čeurată (Neagra).
Dẹalul Čirčịulor (Neagra).
Dẹalul Dobrului (Trîmpoiele).
Dẹalul Drăǥiţii (Neagra).
Dẹalul Duduenilor (Neagra).
Dẹalul K'ejului (Gura-Arăzii).
Dẹalul Măgúrii (Neagra).
Dẹalul Morcăneştilor (Neagra).
Dẹalul Mătăşeştilor (Gura-Arăzii).
Dẹalul Niculeştilor (Gura-Arăzii).
Dẹalul Pătrăşeştilor (Gura-Arăzii).
Dẹalul Stăneştilor (Neagra).
Dẹalul Sturu (Scărişoara-de-sus).
Dẹalul şerului (Ighiu).
Dẹalul Şteului (Lăpuş).
Dẹalul Todireştilor (Neagra).
Dẹalul Žurk'ii (Bucium-sat).
Dosul caselor (Bucium-sat).
Dosul Turčii (Scărişoara-de-sus).
Drăǥiţa, munte (Scărişoara-de-sus).
Dumbrava, pădure (Ighiu).
Fărcoşọaia, munte (Ighiu).
Feričetul, deal (Gura-Arăzii).
Frasănu, munte (Ighiu).
Galbăna, vale (Lăpuş).
Galbăra, munte şi vale (Lăpuş).
Grohota, munte (Ighiu).
Grohotişu, munte (Ighiu).
ǥilagu, deal (Ighiu).
ǥizǥitu, vale (Scărişoara-de-sus).
Haịdučeşti, deal (Iarba-rea).
Hărăcăii (Bucium-sat).
(H)ižu, deal (Ighiu).
Ịapa, deal (Scărişoara-de-sus).
În scaune (Scărişoara-de-sus).
K'ịatra čeţii, munte (Ighiu).

1. Neveste din Tomnatec, cu tulnicele în mînă, pe muntele Găina în zi de tîrg.

2. Păstori Crișeni, care își pasc turmele de oi în apropiere, participînd la tîrgul de pe Călineasa.

K'ịatra tăịată, munte (Ighiu).
La Negrilęasa, munte (Ighiu).
Lăpuşu, deal şi vale (Scărişoara-de-sus).
Măguličịu, deal (Ighiu).
Măgura (Bucium-sat).
Măgúra, deal (Ighiu), munte (Neagra).
Mestecănişu, munte (Ighiu).
Moliγ'işu, munte (Neagra).
N'irlăụ, pădure (Ighiu).
Ọarzăna (Bucium-sat).
Ordîncuşa, deal (Scărişoara-de-sus).
Părîu Badinuluị (Ighiu).
Părîu Brăduleţuluị (Ighiu).
Părîu Cručîị (Ighiu).
Părîu Čepţîlor (Ighiu).
Părîu Litam (Bucium-sat).
Părîu miţî (Ighiu).
Părîu Ọarzăniị (Bucium-sat).
Părîu Pîrčịuluị (Ighiu).
Părîu Topliţîị (Ighiu).
Părîu Turculuị (Ighiu).
Părîu vačîị (Ighiu).
Peretu, deal (Ighiu).
Pịatra miculuị (Bucium-sat).
Pîrčịul, deal (Gura-Arăzii).
Plăişorul (Bucium-sat).
Poịana furčilor (Ighiu).
Poịenile ursuluị (Scărişoara-de sus).
Popesele (Bucium-sat).
Porcăreţu, vale (Ighiu).
Prozu, pădure (Ighiu).
Rîpa roşie, pădure (Ighiu).
Rîturị (Bucium-sat).
Rogožina, pădure (Ighiu).
Runcu řăụ, munte (Ighiu).
Runcurile (Bucium-sat).
Sfredeluşu, munte (Ighiu).
Stănişọara, deal (Lăpuş).
Stîna, munte (Ighiu).
Strîglău, munte (Ighiu).
Sub k'etri, deal (Neagra).
Suliţị (Bucium-sat).
Tranaş, vale (Ighiu).
Trifeştiị, deal (Gura-Arăzii).
Ţîcu, munte (Ighiu).
Valęa Abruzeluluị (Bucium-sat)
Valęa Albaculuị (Albac).
Valęa Arăzîị (Gura-Arăzii).
Valea Băřî (Neagra).
Valęa Braịculuị (Ighiu).
Valęa Bučịumuluị (Bucium-sat).
Valęa Comarničelor (Lăpuş).
Valęa Măgúriị (Neagra).
Valęa Munteluị (Ighiu).
Valęa nęagră (Neagra).
Valęa Žompuluị (Lăpuş).
Vîlčelile (Ighiu).
Vîrtọapele (Bucium-sat, Ighiu).
Vîrtop, vale (Scărişoara-de-sus).
Vulturu, munte (Scărişoara-de-sus).

Onomastică

A Luri (Albac).
A Toli (Gura-Arăzii).
Bara (Albac).
Bárbură (Scărişoara).
Barnă (Albac).
Barşa (Scărişoara).
Beni (Albac).
Bîndura (Gura-Arăzii).
Bîrlęa (Gura-Arăzii).
Bîrza (Albac).
Bîrzăụ (Scărişoara).
Bocul (Gura-Arăzii).
Bočịanul (Gura-Arăzii).
Bodọacă (Scărişoara).

Bodogoį (Scărişoara).
Bodoloş (Scărişoara).
Bodor (Albac)—E întrebuințat şi ca nume de bou.
Bodrozul (Gura-Arăzii).
Bogleu̯ (Scărişoara).
Bogolou̯ (Albac).
Borodel (Scărişoara).
Boş (Albac).
Bota (Scărişoara).
Boza (Albac).
Brẹanț (Scărişoara).
Breb (Albac).
Brezdeu̯ (Albac).
Brîndaş (Albac).
Broț (Gura-Arăzii).
Broțul (Albac).
Bufa (Albac).
Buha (Scărişoara).
Buholt (Albac).
Burănău̯ (Albac).
Burduna (Albac).
Butanteu̯ (Scărişoara).
Buzģer (Scărişoara).
Cabeu̯ (Scărişoara).
Cacaraza (Albac).
Cahala (Scărişoara).
Cánora (Albac).
Canța (Scărişoara).
Canțu (Gura-Arăzii).
Carčẹa (Gura-Arăzii).
Cațescul (Albac).
Cau̯ačịu (Albac).
Cănăbaş (Gura-Arăzii).
Cîrcan (Scărişoara).
Cîrčịu (Albac, Scărişoara).
Cîrpoža (Albac).
Clempuş (Albac).
Cocoloț (Albac).
Cočịọabă (Scărişoara).
Colna (Albac).
Conțor (Albac).
Corlombẹa (Scărişoara).
Cornežul (Gura-Arăzii).
Corzac (Scărişoara).
Coržo (Scărişoara).
Coşomandẹa (Scărişoara).
Cotrẹa (Scărişoara).
Cotreịu (Gura-Arăzii).
Cula (Albac).
Culenčį (Gura-Arăzii).
Culičịu̯ (Albac).
Cúloş (Albac).
Cuşma (Scărişoara).
Cutruį (Scărişoara).
Čịọaca (Albac).
Čịọază (Albac).
Čịoban (Albac).
Čịocoį (Scărişoara).
Čịočịonẹa (Albac).
Čịompera (Albac).
Čịongoş (Albac).
Čịopîrtău̯ (Albac).
Čịorbéle (Gura-Arăzii).
Čịortig (Scărişoara).
Čịortuluį (Scărişoara).
Čịoz (Scărişoara).
Čịru̯ (Albac).
Čịub (Scărişoara).
Čịucutilă (Gura-Arăzii)
Čịuha (Albac).
Čịup (Scărişoara).
Čịurt (Scărişoara).
Čịutul (Albac).
Didan (Gura-Arăzii).
Digaį (Albac).
Diuza (Scărişoara).
Dîrdală (Albac).
Dọagă (Scărişoara).
Dobra (Albac).
Dod (Albac).
Dolgoz (Scărişoara).
Dolomina (Albac).
Doşa (Albac).
Drelẹa (Albac).
Drîmbul (Albac).

Druleu (Scărișoara).
Dudul (Albac).
Dupa (Scărișoara).
Ferh'éț (Albac).
Flior (Scărișoara).
Flocosu (Scărișoara).
Flontoș (Scărișoara).
Fluturul (Gura-Arăzii).
Fluțar (Scărișoara).
Foltoi (Albac).
Fóžet (Albac).
Fușa (Albac).
Gaița (Scărișoara.
Gaiu (Albac).
Galęa (Scărișoara).
Gartău (Scărișoara).
Gavozd (Albac).
Gážel (Albac).
Gîgoi (Scărișoara)
Gîrganză (Gura-Arázii).
Gǫangă (Scărișoara).
Goberna (Albac).
Golomoz (Scărișoara)
Gortău (Scărișoara).
Gortoi (Scărișoara.
Ĝebęa (Scărișoara).
Ĝiurcuțul (Gura-Arázii)
Ĝiurița (Scărișoara).
Ĝiuza (Scărișoara).
Ğiurğiu (Albac), nume de botez.
Haidău (Scărișoara).
Haiduc (Scărișoara).
Halic (Scărișoara).
Hanăș (Scărișoara).
Hiž (Scărișoara).
Hoiči (Albac).
Hondręa (Albac).
Horobǫači (Albac).
Hoșmolete (Albac).
Hunți (Albac).
Hurtoi (Gura-Arăzii)
Hurțag (Albac).
Iámbor (Gura-Arăzii)—Nume de bou frumos.
Ispote (Albac).
Impăratu (Scărișoara).
Incurcată (Scărișoara).
Juganul (Albac).
K'irtac (Scărișoara).
Laiețu (Albac).
Leba (Albac).
Laterna (Scărișoara).
Libuz (Albac, Scărișoara).
Lica (Scărișoara).
Licóręa (Scărișoara).
Liscău (Scărișoara).
Lučina (Albac).
Manguli (Albac).
Mandraličiu (Albac).
Martou (Albac).
Măgală (Scărișoara).
Măgar (Albac).
Măgăluță (Gura-Arăzii).
Melegaș (Scărișoara).
Migoș (Albac).
Mirca (Albac).
Mitroțul (Albac).
Mițigui (Albac).
Miț (Scărișoara).
Moidă (Scărișoara).
Murga (Gura-Arăzii).
Murie (Albac).
Natęa (Albac).
Natul (Gura-Arăzii).
Nărăilă (Scărișoara).
Nǫaptęa (Albac).
Ogra (Albac).
Omul (Scărișoara).
Ončiul (Gura-Arăzii).
Pándorul (Gura-Arăzii).
Panganeț (Albac).
Pantęa (Scărișoara).
Papadęa (Albac).
Pasula (Albac).
Patrimanți (Atbac).

Păgîță (Scărișoara).
Pepelęa (Albac, Scărișoara).
Perți (Albac).
Pițîra (Scărișoara).
Pîrțilig (Albac).
Pîrțul (Albac).
Pocote (Albac).
Pocul (Gura-Arăzii).
Porcuț (Scărișoara).
Pucă (Albac).
Pučįu (Albac).
Pulău̯ (Scărișoara).
Pura (Scărișoara).
Relęa (Scărișoara).
Scîrnaval (Albac).
Scǫaba (Scărișoara).
Scorúș (Gura-Arăzii).
Scripa (Albac).
Sfertęa (Albac).
Sopor (Gura-Arăzii).
Sor (Scărișoara).
Straiță (Scărișoara).
Sufletul (Gura-Arăzii).
Surčel (Scărișoara).
Sužecoc (Scărișoara).
Sab (Scărișoara).
Șǫarečele (Albac).
Șofan (Albac).
Șotínį (Gura-Arăzii).
Șabuc (Scărișoara).
Tagaș (Albac).
Talaįe (Albac).
Tambor (Albac). Nume și de cîne.
Tembotęa (Albac).
Talecușă (Albac).
Ticul (Gura-Arării),
Tífor (Albac).
Tiptirușă (Albac).
Tiz (Albac).
Tîrfan (Albac).
Todoș (Scărișoara).
Toįeș (Scărișoara).
Tolca (Gura-Arăzii).
Tolęa (Scărișoara).
Tolǫați (Albac).
Tomșa (Scărișoara).
Torele (Albac).
Torțiel (Gura-Arăzii).
Tripulița (Scărișoara).
Tripuț (Scărișoara).
Trǫaca (Albac).
Trocul (Gura-Arăzii).
Tuluc (Scărișoara).
Turc (Scărișoara).
Tutămană (Albac).
Tuz (Albac).
Țaca (Albac).
Ținadel (Albac).
Țîga (Albac).
Țoc (Gura-Arăzii).
Țonc (Albac).
Țuputel (Scărișoara).
Untura (Scărișoara).
Urmęa (Scărișoara).
Utręa (Scărișoara)
Văžul (Albac).
Visalom (Albac).
Vîrčįu (Scărișoara).
Vîrul (Gura-Arăzii).
Vup (Scărișoara).
Zebote (Albac).
Zebręa (Scărișoara).
Zgaįba (Albac)
Zunta (Gura-Arăzii).
Žabra (Scărișoara).

Texte

I

Că dẹ-aičį pînă 'n Brașăṷ
Nu-į nime singur ca eṷ,
Ba maį este mńerla, zăṷ.
Ničį mńerla nu-į singurẹa:
Cucu-į frate lîngă ẹa,
Că tot vine și o 'ntrẹabă:
— Če ți-į ție, mńerlă dragă!
O ți-į fọame, o ți-į sete,
O ți-į dor de codruț verde?
— Nu mńi-į dor de codrul verde,
Că mńi-į dor de soțu mńeṷ,
Că vińe o haisăṷ
Și 'mpușcă soțuțul mńeṷ".

1921, Bučįum-sat — Cosma Nicolae, 81.

II

Aį, săracu mńirele,
Că-į bătrîn ca cîńele;
Apoį săraca mńirẹasa,
Că-į tînără ca čirẹașa.

1921. Bučįum-sat — Ieva Cosma, 68.

III

O fost o fată la capre; apoį ẹa vrẹa să se mărite, apoį din capră să facă zamă, apoį

Țîț, vînătă,
Pînă sîmbătă.
Apoį de sîmbătă 'ncolẹa
La tine *pîc*,
La mine *sîc*;
La tine *pîc*,
La mńirẹasă *sîc*.

Aceeași.

IV

Bińele de mińe fuğe,
Rău dinapoį m'ažunğe.
Dă-mį și mńie, Dọamne, bińe
Să nu mă maį rog de nime,
Că de čińe m'am rugat
M'ocărît ș'apoį mńį-o dat.

Aceeași.

V

Apoi nunta la noi se faĉe aşa: vifelii îmblă din casă în casă cu ploşcă cu vin şi cu prime prinse în umăr şi cînd se bagă în casă, în lontru, strigă:

— S'o 'nk'inat mńirele tînăr
Şi mńirẹasa tînără,
Vă pofteşte la un ţîpoụ frumos,
Trupu lu Hristos,
Ca să bem şi să ne veselim.
— Dac'om putẹa om veńi.

1921, Bučium-sat — Nicolae Dand'ẹa, 45

VI

Haidaţ, fel'e, la călińe,
Că la žoc nu vă e ńime;
Şi ĉińe vă va lua
Pă tọat'e nu v'a žuca:
Sînt'eţ mult'e ca iarba
Şi bătrîńe ca mama.

1921. Bučium-sat — Sofia Vădan, 17.

VII

Din bătrîni să ziĉe că Židani o vrut să se gură la Dumńedzăụ sus. Apoi o mers o muiere împovărată de Židan şi o dzîs că s'o trăzńiască Dumńedzăụ *Detunata* aĉeẹa, s'o aşeze, să nu mai gură atîta d'ẹalu mare. Apoi, la cîtăva vreme, aşa o făcut Dumńedzăụ c'a şi trăzńit-o. Inainte o fost lemn şi apoi Dumńedzăụ o făcut-o pk'iatră, numa cuţ de pk'iatră.

1921. Bučium-şasa — Veta Şendruţ.

VIII

D e s c î n t e c d e o i m ă (sau u i m ă).

Sui, oimă, pă cut'e,
Int'un vîrv d'e munt'e;
Cut'ẹa să vie,
Oima să rămîe
Uńe cocoş nu cîntă
Şi mîţ nu miaună
Şi cîńe nu latră
Şi vacă nu rağe.
Şi acolo pk'ei,
Ş'acolo răspk'ei,
Şi încă ńiĉi acolo.

1921. Bučium-şasa — Sofia Costẹa Aron, 77.

IX

De sclintit

Cum se strînğe sfînta luni
După sfînta marți,
Să se strîngă os la os,
Şi vînă la vînă,
Şî carńe la carńe,
Şî sînğe la sînğe
Şî măduhă la măduhă.
Cum se strînğe sfînta marți
După sfînta miercuri,
Să se strîngă os la os,
Şî vînă la vînă,
Şî carne la carne,
Şî sînğe la sînğe,
Şî măduhă la măduhă.
Cum se strînğe sfînta miercuri
După sfînta žoi, . . . [1]

Aceeaşi.

X

Din vînt

Dę-o şi venit čel de vînt,
Potcă nęagră de nouă feluri,
De nouăzeči şi nouă feluri
Dę-o şi aruncate de bărbat
Să-i pk'iče bqarşele;
Dę-o şi aruncate de muiere
Să-i pk'če țițele;
Dę-o şi aruncate de fată
Să-i pk'iče cosîțele.
Să eşi din . . .
Să te duči în munț pustii,
Uńe om nu lăcueşte,
Şî pasăręa nu čiurlică
Şî cocoş nu cîntă.
Acolo stai
Ş'acolo lăcueşti!

[1] Continuă în felul acesta pînă ce aminteşte de toate zilele săptămînei.

Eșį din . . .[1]
Să rămie . . .[1]
Curată,
Luminată,
Ca de la Dumnezău sfîntu dată.

1921. Bučium-poienį — Lina a li Iancu a li Stilpu, 40.

XI

De sclintit

Má luaį pă cale,
Pă cărare,
Pîn' la un pod de aramă:
— Trece-mă, sfinte Petre!
— Nu te počį treče,
Nu te počį petreče
Mį-am sclinit o mînă (o un pičior)
Măduhă la măduhă,
Înk'eetură la înk'eetură,
Vînă la vînă.
Așa să-mį trẹacă de įute
Cum am dzîs de įute.

Aceeași.

XII

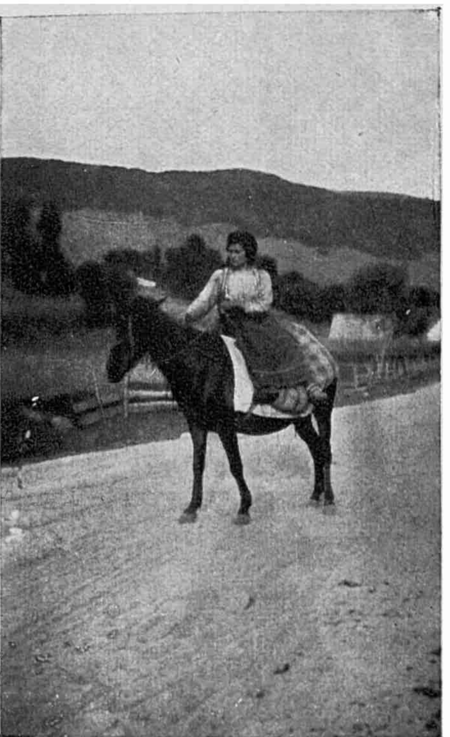
Colo 'n žos, la Șesurele
Răsăriră doųă stele —
Ba-s doųă surorį a mele.
Una rîde, una plînğe.
Čẹa če plînğe florį țipa.
Čẹa če rîde culeğẹa.
— De če plînğį, soruța mẹa?
— Cum n'oį plînğe, soră dragă.
C'am avut o grădiniță
Șî n'am frațį să mį-o 'ngrădẹască,
Ničį surorį să mį-o plivască;
Ničį n'am frațį, ničį n'am surorį —
Gîndeștį că-s picat' din norį;
Ničį n'am mamă, ničį n'am tată —
Gîndeștį că-s făcut' de pįatră.

1921. Secătura — Maria Bota, 45

[1] Se pronunță numele sau ființa căreia se descîntă.

1. Port femeiesc din Găureni
(Valea-Ampoiului).

1. Moață de pe plaiul Bihariei
mergînd călare spre Vidra-de-sus.

XIII

Frunză verd'e de săcară,
Mînios badęa dę-asară
Că n'am eșit că n'am putut:
M'o pus maįca la černut
Și mį-a dat o sită dęasă
Să nu počį eșí din casă.
Ș'am făcut cum am putut,
Ș'am luat una maį rară
Ș'am eșit la badęa-afară.
Cînd fuseį să-mį stîmpăr doru
Mă strigă s'aprind cuptorįu;
Cînd fusęį la sărutat
Mă strigă la frămîntat.

1921. Secătura — Lina Roman, 22

XIV

A Iancului

Vińe Iancu de la munt'e
Cu treį miį și șęapte sute,
Tot catańe. nu răgut'e,
Și fečįorį de čeį de frunte.
Șade Iancu la fîntînă
Cu pușca plină a mînă.
Nu știų plină o e gǫală—
Fug Unguri de s'omǫară.
Iancu pușcă prîntre braz,
Fug Ungurį fără nădragi;
Iancu pușcă pin muzučį,
Fug Ungurį fără papučį;
Iancu pușcă și scînteįe,
Fug Ungurį fără h'ink'ee.
Pe dęalu Felęaguluį
Mărg carăle Iancului:
Boi-s cu cǫarńe de čęară,
Om ca Iancu nu-į în Țară;
Boi-s cu cǫarńe d'e spumă,
Om ca Iancu nu-į în lume.
— Iancule, Măria-ta,
Lasă Turda, n'o prăda,
Că-țį daų banį cu ferdela

Și galbeni cu merța,
Numai Turda n'o prăda.
— Da eu 'n Turda m'oi băga
Și eu Turda n'oi spărma.
Numa Domńia oi țipa,
Ca doamńile și poarčile
Să țipe munușile
Și să țasă pinzile,
Pecum țăs Ruminčile

Aceeași.

XV

Magiaran crescut în iarbă,
Treče badea, nu mă 'ntreabă,
Gîndești că nu i-am fost dragă?,
— F...-ți morții čeucă neagră,
Če mńi-ai dat de mńi-ești dragă?
— Nu ț'am dat, bade, nimńică,
Če ț'am fost dragă de mńică.
Pentru ok'i dumi-tale
Coborii din deal în vale
Și sării valea 'ncălțat,
Niči un pic nu m'am udat,
Num' o țiră laun pk'ičior,
C'am grăbgit că mńi-o fo' dor.
Dorul meu e numa dor,
Nu-l pot spune tuturor.
Las' că-l știe oarečine
Care-l trağe ca și mine,
Că tot d'int'un loc ne vińe.

1931. Albac — Ioan Todea, 62

XVI

— Viună muncă și-l ia drači
Pe bădiuțu — multe-mi fače.
L-aș iubi și nu-mi prea plače,
Că-i musteața 'nțepătoare
Ca urzica din răzoare.
— Nu te ținea, lele, tare,
Nu ești mîndră, numa-ț pare.
Nu gîndi, mîndră, că-mi plači,

Că numa năcaz îmį făčį;
Că 'n zadar, mîndră, gîndeștį,
Mńie nu-mį maį trebueștį.
— Dacă nu ț'am trebuit,
Pentru če m'aį čeluit?
— Frunză verde semenic,
Cǫată-ț, mîndră, alt voįnic
Că cu mińe n'aį nimńic.
Că cu mińe čę-aį avut,
Cred'ința nu u̯-aį ținut.
La cred'ința muerę̆ască
Dracu să să hǫizuįască,
Că muierę̆a cînd să žură
Dă-į cu palma peste gură,
Să cură sînğe 'nk'egat,
Să-șį cunǫască pe bărbat;
Ș'o maį sučį, ș'o maį întǫarče
Pînă o despoį de flǫače,
Și de ǫasele din gură,
Că nu-į om, če-į făcătură.

Același.

XVII

Cińe v'ine pe dos în žos?
Mńicu čela frumos
Cu clopu čela flocos,
Și cu cizmę-abrudăńeștį.
Să bagă 'n casă la Mońeștį.
Mońęa Pătru ziče:
„Da-s'ar mamiį dracului,
Făcut-aį vasele cumnatului?
Că-ț dau̯ un pumn
De-ț merğe fum;
'Ț dau̯ o palmă —
Nu cot că eștį cu năframă".
Mńicu trasă clopu pă ok'į
Și să luă în žos cătă popk'į.
Cînd fu la Țîgańį
Să făcu Mńicu pogan;
Cînd fu la Solomon
Să făcu Mńicu cocon.
Să băgă la popa în casă

Și să pusă după masă:
«No, părinte, să mă cununi cu păstǫare».
Popa să 'mbǥia și nu prẹa tare: —
Locomia păntru păstǫare.
Ii cununară și-i dusără acasă.
Mńiculae Pîrcăleța
Belẹa lavița
Ca să d'ĕ mîncare la uspăț;
Filimon, cužmă tărcată,
Tăia un pomnol de vatră.
Mîncară
Și să ospătară
Și să culcară.
Diminçața să sculară:
— Ilină, fată plăcută,
Haida tu de mă sărută.
— Bucuros t'ẹ-aș săruta,
Da-i flămîndă gura mẹa.
— Invață-te cu a răbda,
Numa pîră-a t'e dcda;
Če uite če clop flocos port
Și răbd fǫame de mă 'ncord.
Da om vinde k'eptariu
Și om lua cu pătrariu,
Să mai mîncăm odată,
Cum mîncai la Văleni, fată.

1921. Scărișǫara-de-sus — Ǥeorǥe Pașca, 30.

XVIII

— Măicuță, mă dǫare capu:
Du-te și-mi așterne patu;
Și mă dǫare capu răŭ —
Dar mi-așterne patul tăŭ.
— Ba eŭ nu, că ț'am tot spus
Că mîndrele te pun sus.
Spusu-ți-am — lua-tẹ-ar dracu —
Mîndrele ț'or pune capu.
Cînd găta maica de čină,
Pe Vălẹan țînẹa lumină;
Și cînd fu la mńiază-nǫapte,
Vălẹan trăǧẹa de mǫarte;
Cînd răvărsa zorile,

Îl cintau surorile.
Cîntă cucu dintr'un spin,
Pe Vălęan lumină țîn;
Cîntă cucu dintr'un fag,
Pe Vălęan clopote trag;
Cîntă cucu dintr'un nuc,
Pe Vălęan la grǫapă-l duc.

1921. Scărișoara-de-sus (Hozărești)—Pătruse Rafila, 24

XIX

Flǫare albă-galbănă,
Dorul tău mă lęagănă.
Nu grăbi la măritat
Ca flǫaręa la scuturat:
Flǫaręa mai înflǫarę-odată,
Dar tu n'ai să mai fii fată;
Flǫaręa arę-a mai 'nfluri,
Dar tu fată nu-i mai fi.

Aceeași.

XX

Adu, Dǫamne, vara iute,
Să mă gur și eu la munte,
S'aud fagi vîžîin
Și mîndra 'n frunză zicîn;
Ea să zică, eu să cînt,
Să ne tręacă de urît.

Aceeași.

XXI

Citu-i lumęa și țara
Nu-s fečiori ca la Gîrda:
Horitori și băutori
La tǫată crîžma detori;
Și la mine și la tine,
Că dǫară nu știe nime.
Eu trudesc să mă plătesc —
Mai tare mă detoresc.

Aceeași.

XXII

O venit vorbă într'o sęară că Unguri o eşît pînă la Petręasa şi veni vorba că la nǫapte pk'ică la noį, că ne omǫară prin casă, şi mama o fost să bağe pk'ită în cuptorį şi mǫaşa o dzîs că ęa nu fuğe de Ungurį. Da mama o dzîs că ęa nu şede să bağe pk'ită în cuptorį, că vin Unguri şi ne omǫară. N'avęa haznă de pita aįa. Am fuğit pe dosul esta 'n sus, *Dosu-Feričetuluį*, pîn pădure. Nę-am aşezat acolo şi o vinit pe un drum un gornic dę-a įerariuluį şi o dat de noį acolo:

— Čine eşti?

Mama o dzîs: „Eų sunt, Moşǫaįa",

— Şi copilul l-aį găsit aičį?

— Şi, da,

— D'apoį, unde-į copilul?

— Įată-le, aičį!

— Aį, dragu bačįuluį, să-ţį dee bačįu vin-ars.

Avęa o palască cu vin-ars cît o rǫată de plug. Mį-o dat vin-ars şi am băut şi: „Maį bęa..."

Dede şi mamiį vin-ars. Mama dzîse că nu bęa.

„No, mereţį draculuį acasă şi vă culcaţį".

Dacă nį-am culcat, diminęaţa a vinit acasă şi aų aflat pita scǫasă din cuptor, gata cǫaptă şi n'o fost nimńic.

Atunčęa bătaįa dela Fîntînele s'o gătat şi o vinit şi tatămeų dę-acolo, dela bătaie, nǫaptęa, şi o intrat pe uşa căsîį şi o strîgat pe mine:

— Sîn-Iǫane, scǫală-te!

— Da čine-į?

— Eų sînt, tată-tăų.

— D'apoį acuma če-ţ trebue?

— Da nu-mį tręabă altă, numa mńįere.

— Pită nu-ţ trebue?

— Nu-mį trebue. No, vină la tata.

Şi m'am dus pe braţele luį şi l-am sărutat. El m'o sărutat da plîngîn:

— Bine, dragu tatiį, da tu plîngį. Da eų am plîns maį amar de cum aį plîns tu.

Apoį atunčį bătaįa s'o gătat.

1922. Gura-Arăzii — Sîmt-Ion Nicula, 79.

XXIII

Casa luį Horia e pă dęalul Feričetuluį şî acolo acum nu maį este nimńic, numa o grădină cu florį mirositǫare, alta nu maį

este acolo nimic. Uşa căsîį o fost tăįate litere de mîna luį, apoį uşa s'o dus la Bucureştį pînă în bătaįe [1], cam la 120 de ani după mǫartęa luį Horia.

Oameni aĉeįa care l-o prins pă Horia şî l-o trimes la Zlagna o fost dę-aiĉęa, din Gura-Arăzîį, de pe dęalul Măteşeştilor. O căpătat o poruncă că vor căpăta o plată bună de l-or putęa prinde. Şi l-o prins nǫaptęa în coliba luí, įarna. Din Zlagna, după ĉe l-o primit pe el, lę-o venit o poruncă să să ducă la Zlagna ǫameni ĉeįa care l-o prins pă Horia; şi s'or dus acolo şi or căpătat fieştecare cîte o ĉįubică de galbenį şi o venit cu bani şi o cumpărat grîų; şi o măĉinat grîul şi l-or dus acasă şi or făcut pită. Şi o femeįe bătrînă o scos din cuptorį un cocŭ şi l-o rupt în doųă să să răĉęască. Şi după ĉe l-o rupt în doųă o găsit în cocŭ un dobr de sînğe înk'egat şi o dzîs către irezį: „No, vaį de voį! Ĉe ațį făcut voį? Ațį vîndut pe Horia şi įacă-tă, sînğele esta îį sînğe nevinovat şi acuma voį vrețį să mîncațį sînğele Horiį. Niĉe voį, niĉe copii voştį nu v'ițį fi gazde, numaį sărăntoĉį care umblă din casă în casă să cumpere o bucată de mămăligă. Şi aşa vițį fi în veĉį pentru tătdęauna“[2].

1922. Gura-Arăzįį — Acelaşi.

XXIV

Horia o fost cu păru mare, negru şi fața obrazuluį tot nęagră. Acuma eų nu l-am văzut, fără am auzit dela bătrînį care o fost înaintęa męa. O fost negriĉįos şi om mare de ǫase. Era înal şi gros, ok'i negri, barba nęagră şi mare.

1922. Gura-Arăzįį — Aceeaşi.

XXV

Cînd am fost de treizăĉį de aį păru l avęam împlet'it, cu o k'ică numa la o urek'e, d'ę-a drępapta, aiĉį. K'ica era lungă, maį ğįos d'ela țîță. Măgureńi numa avęa doųă k'iĉį, da noį numa una.

1922. Albac (Părîul Balĉeştilor) — Pavăn Dumńitru Trit, 88.

XXVI

Eų în Rusia, tumna în Galițįa şi la Ivangorod am văzut batrîni care sta acasă, care nu s'or dus la armată, cu păru mare şi cu barbă mare. Cînd ńę-a văzut pă noį tunzîndu-ńe apoį ę ńį-o spus că de ĉe ńe tund'em? Batrîni țîpaų păru aşa pă spat'e,

---

[1] Inainte de 1914.

[2] Vezi şi relatarea din Rubin Patiția, *Țara Țopilor*, Orăştie, 1912, pag. 141 şi urm., precum şi pag. 161.

îndărăpt, numa cu o singură k'ică împlet'ită. Popk'ii purtaŭ păru lung, cu k'ica împlet'ită. Care sînt batrîni şi amu arŭ păru lung. Tăt aşa o fost şi la noi, în ţara noastră, numa că purta k'ica pe o urek'e.

1922. Albac (Dealul Sohodol) — Todea Ispas, 33.

XXVII

Descîntec de navîscă

Navîsca albă,
Navîscă neagră,
Navîscă galbără
Navîscă porumbă
Navîscă brează,
Navîscă de peatră
Navîscă de coastă,
Navîscă de baltă.

1922. Scărişoara-de-jos—Rusanda Ivan Ursoaia, 80.

XXVIII

De şerpe

Şerpe alb,
Şerpe negru,
Şerpe galbăr,
Şerpe sur,
Şerpe vînăt
Şerpe de apă,
Şerpe de baltă,
Şerpe de coastă,
Te tai cu cuvîntu mńeu
Şi cu a lui Dumńezău,
Să te seče,
Să te usče,
Să destîmfle,
Să se desgîmfe.

1923. Scărişoara-de-jos — Aceeaşi.

XXIX

A potk'ei

Potcă verde,
Potcă galbără,

1. Nevasta Maria Sîrbu, născută Draia, din Tomnatec, cu copilul ei în leagăn împletit.

2. Tip şi port din Mogoş: femeia Salvina Băeşan din grupul Micleşti.

Potcă sură,
Potcă nęagră,
Potcă vînătă,
Dę-ai h'i țîpată în peri de porc
In peri de porc t'e du;
Dę-ai h'i țîpată în flǫače de cîne,
În flōače de cîne t'e du;
Dę-ai h'i țîpată în flǫače de găină,
În flǫače de găină t'e du;
Dę-ai h'i țipată în vînt,
În vînt t'e du;
Dę-ai h'i țipată în bǫare,
În bǫare t'e du;
Dę-ai h'i țîpată de văduvă grasă,
De fată frumǫasă;
Dę-ai h'i țîpată de duh necurat,
În duh necurat t'e du.
Că de nu tę-ai duče
Cu fǫarfečele tę-oi tăia,
Cu mătura tę-oi mătura
Și 'n Maręa Roșie tę-oi țîpa.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXX

De počitură

S'o luat pă cale, pă carare,
S'o tîlnit cu Sînta Maria mare,
S'o slobozît pă o scară de čęară
Cîntînu-să,
Văitînu-sa.
— Če te cînți,
Če te vaieți?
— Că mi s'o pus počitura în brîncă.
— Să nu te plîngi,
Să nu te cînți?,
Că putere ț'oi da
Și dureręa ț'oi lua,
In munți o-i țîpa,
Unde nu cîntă cocoșu
Și oi nu biară

Şi pasări nu cîntă;
In munţi pustii
Şi 'n codri sălbatiči.

1922. Scărişoara-de-jos — Aceeaşi.

XXXI

Mă tot mńir de codru verde
De če toamna vestedzăşte,
Primăvara înfrundzăşte;
Că eu dacă bătrîńesc
Nu počiŭ să mai 'ntińeresc.

1922. Scărişoara-de-jos — Aceeaşi.

XXXII

Dacă te ved'e lupul arînt'e dimineaţa, atunčea răguşeşti; fără numa coa' să-ţ ţii părul d'e pă creştetul capului şi atunčea nu răguşeşti. [1]

1924. Scărişoara-de-sus

GLOSAR

a, *la*: „ai venit a oi să cumperi"; „se duče a pičioği şi-i mîncă" (Albac).
abrudăńesc XVII, *din Abrud*.
ácari, *oricare* (Scărişoara); *cu toate că*: „ácari că a zis" (Bulzeşti, Tomnatec). *Cf.* alina.
adéca, *de geaba, în zadar*: „adeca grăieşti" (Tomnatec); „adeca te duči" *sau* „ai vińit de-adeca" (Vidra-de-sus).
ağest, *deschis vederei şi frumos*: «loc ağest» (Albac, Lăzeşti).
alina (a să), *a se aşeza pe ceva în sus, pe arbori, pe casă*, etc.: „să alińe indeva 'n sus, c'apoi puńem brînca pe ei [pe pui]" (Bulzeşti); *a se aşeza, a se linişti*: „lăt omu coa' să s'alińe acari unde" (Scărişoara-de-jos).
altă-oară, *cf.* oară.
amńiadzădzî: *a prînzi*: „să amńiadzădzîm" (Albac).
apăra, *a feri*: „apără Dumńedzăŭ" (Scărişoara-de-sus).
arînt'e XXXII, *înainte*.
aspărea, *a speria*: «s'o aspăriat» (Tomnatec).
astară, *de seară*.
auá, *aici* (Bulzeşti). *Se aude foarte rar*.
auače, *aici*. *Formă curentă*.

barîče, *fîntînă cu apă stătătoare şi plină de mătasa broaştelor; mocirlă* (Măgura). *Accentuat pe* î.
biera XXX, *a zbiera*.
bîndură (*cu accentul pe* î), *veşmînt părăsit* (Gura-Arăzii).
bombóz, *pl.* bomboază, *bomboane*

---

[1]. Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanic şi cel latin*, 129-130.

(Valea Ampoiului). *Forma am auzit-o și în Bretea-Streiului* (*Huniedoara*).

brîncă XXX, *mînă*.

bučįum, *buștean, buturugă* (Bucium-cerb).

buholt, *vifor* (Albac).

bui, *a coborî*: „buį la vale" (Hălmăgel). *Urmărind forma și în Bulzești, mi s'a răspuns:* «numa la Vața să dzîče „buį la dẹal o buį la vale"; Moțiį dzîc că „amu mă goį a munte"».

but'e, *butoi:* «but'e de vin» (Neagra, Vidra-de-sus).

caluță, *cărare* (Scărișoara-de-sus).

canță, *iapă* (Scărișoară). *Intrebuințat ca poreclă de familie. Et.* ung. *kanca.*

cațăvîră, *nevăstuică* (Cîmpeni).

căli, *a fura, a șterpeli:* „mńi l-o călit în nọaptẹa asta" (Bulzești).

cînta (a să), *a plînge, a jeli* (Bucium-șasa).

cîștig, *grije, pază, îngrijire*: «daų oile în cîștig».

cîștiga, *a îngriji, a păzi*: „cîștigă de vite". *La unele „crînguri" sensul curent e necunoscut.*

clăcan, *cosaș* (Gura-Arăzii).

clieri, *creeri* (Bulzești).

cocŭ XXIII, *pînișoară de cuptor.*

cotreț, *coteț de găini* (Scărișoara).

cșiŭ ! cșșș.., *strigăt pentru a speria și alunga găinile* (Albac).

* cure: *numai la perfectul compus:* o curs, *a alergat.*

custa, *a ținea în vieață:* „să-l custe Dumńedzăų" (Scărișoara, Lăpuș).

cuț VIII: cuț de pk'įatră, *bucăți.*

čẹapță, *împletitură de ață ce se pune pe cap* (Ighiu).

čelnic, *liber, fără nici o povară:* «cal čelnic» = *cal care nu duce nici o povară;* „meį ca čelnic" = *mergi liber, fără nici o greutate;* „uįte omu čela, me' čelnic, n'are nimńic în spate" (Bulzești, Tomnatec). *Et.* sl. *čelъnikъ.*

čeųcă XV, *„corvus monedula".*

čelui XVI, *a înșela.*

čilek'įų, *copil, băiat* (Scărișoara). *Et.* ung. *cseléd.*

čįopor, *pl.* čįopọară, *o parte din turmă, din cireadă:* „čįopor d'e vit'e" (Bulzești).

čįoz, *păzitor* (Scărișoara). *Et.* ung. *csősz.*

čirŭ, *scrobeală făcută din făină de grîu fiartă* (Albac).

čįubică XXIII, *vas mic de lemn.*

čįucuti, *a paște, a mînca:* „caprele saų oile čįucutesc vîrful de plante" (Gura-Arăzei).

čįup, *puțină lînă sau iarbă* (Scărișoara).

cįurlica X, *a ciripi. Et.* bulg. *čurulikam.*

dascariță, *învățătoare* (Bulzești).

dec (mă dec), *mă duc* (Bucium-sat Albac).

deįcų (mă deįcų), *se aude numai la indic. pres. pers. I-i sing.* (Bulzești, Tomnatec).

desfatat, *deschis și încîntător*: «loc desfătat» (Bucium-muntari).

desgîmfa XXVIII, *a desumfla.*
destîmfla XXVIII, *a desumfla.*
dole, *versant de munte în formă de vale* (Tomnatec). *Et.* sl. *dolь.*
doscă, *scîndură* (Abrud).
dovlete, *pl.* dovleți, *dovleac* (Bulzești); *am auzit-o și în Bretea-Streiului.*
dric, *mijloc, toi:* „în dricu zilei" (Abrud-sat).
druléu̯, *lemn întortochiat și noduros* (Scărișoara).

fače, *a zice* (Vidra-de-mijloc).
facătură XVI, *diavol.*
feiga, *fuga:* „vă tăt feiga" (Bucium-sat, Vidra-de-sus).
fl'óiră și fluéră, *fluer* (Bulzești, Tomnatec).

gavozd, *cuiul de potcoavă sau coroana lui* (Albac).
gădiș, *mulțime de fiare sălbatice* (Scărișoara).
gălbiničiŭ (la față), *gălbui* (Secătura).
golomóz, *ceva care e înfășurat, strîns; mototol* (Scărișoara).
Go(a)ța, *nume cu care mamele sperie pe copii ca să înceteze de a mai plînge:* „tači că y'ire Go(a)ța" (Scărișoara).
greluș(u̯), *greeruș* (Bulzești).
guri, *a sui, a urca.*
guriș, *urcuș.*
ǵebe. *cal slab, mîrțoagă* (Scărișoara). *Et.* ung. *gebe.*

haiduc, *polițist* (Scărișoara).
haisău̯ I, *pușcaș.*
h'erńeu̯, *învelișul căruței făcut din „lipideu" de cînepă.*
h'ink'eu̯, XIV, *trăsură. Et.* ung. *hintó.*
(h)oară, *găină:* «noi nu umblăm cu hori» (Bulzești); „cumpăr cucuruz pentru hoară" (Zlatna).
hudă, *gaură: numai în expresiunea* „hudă d'e nuntă o hudă la mńireasă" (Bulzești).

ierar XXII, *Stat.*
ind'e și ińe, *unde* (Bulzești).
irez XXIII, *descendent, urmaș.*
izvuc, *izvoraș* (Neagra).

îndălui, *a porni* (Trîmpoiele, Sohodol).
îndărămńic, *rău, încăpățînat:* «cîne îndărămńic» (Iarba-rea).
înlesni, *a iefteni:* „marhăle s'o înlesnit".
învălit, *sb., adunat, strîns (în legătură cu strîngerea urzelei pe sul)* (Bucium-sat).

loagără, *revoluție* (*cea din* 1848) (Scărișoara).
loc: «de loc», *imediat, îndată.*
lume, *pămînt, țarine, holde:* «lumea-i goală, nu s'o făcut nimńic»; „Un Moț o spus că la Sîrǵia o ploiat, că lumea tătă e bună"; *văzduh, atmosferă, vreme:* „Ai gînd'i că ploaie la noapte, ca, uit'e, lumea e blîndă și-s nori"; „...vezi, lumea-i blîndă, nu ábură niči un vînt, îi cald sara și-s nori" (Bulzești, Dealul Dăneștilor).

mazăre albă, *fasole* (Tomnatec, Bulzești).

mázine, *mazăre* (Măgura).
măgúră, *măgură* (Scărișoara).
măįetǫare, *pl.* măįetorį, *șură pentru vite* (Scărișoara).
măįeturá, *șură de paie* (Bulzești, Tomnatec).
mărșină, *tren* (Măgura).
mereų, *încet:* umblă mereų (Scărișoara).
mįeuna VIII, *a miorlăi.*
mîrli (a să), *termenul obișnuit pentru împreunarea oilor.*
mîț VIII, *pisică.*
mńedŭ, *idromel, un fel de limonadă* (Bulzești, Vidre).
mǫașe XXII, *bătrînă și bunică.* (Bulzești).
monițįe, *decorație* (Albac).
moșŭ, *bătrîn și bunic* (Bulzești).
mulčęá, *moale:* „lînă mulčęa" (Albac)).
mulčela (a să), *a (se) coace:* „mereșǫarele se mulčelęază" (Măgura).
mursă, *apă îndulcită cu zahăr* (Bulzești).
mutătură, *șură de vară la munte* (Scărișoara).
muzúc XIV, *brădet.*

nâvîscă, *nevăstuică* (Scărișoara).
ncărca (a să), *a (se) murdări:* „mă ncărc d'e t'ină" (Albac).
ncolęa III, *încolo.*
ncorda (a sa) XVII, *a (se) îndoi, a (se) ghemui.*
nǫatră, *urzeală nețesută dar aranjată în războí* (Bucium-sat).
ńevedit, *nădădit* (Bucium-sat).

ǫară: „de altă-ǫară", *de altă dată* (Albac).
ok'į de găină, *bătături la degetele picioarelor* (Scărișoara).

olîntarį, *orientali (ortodoxi)* (Bulzeștį).
oįmă VIII, *bubă, abces.*

palască XXII, *ploscă. Et.* ung. *palaszk.*
pápîște, *pajiște* (Tomnatec).
pasúlă, *fasole* (Măgura).
pașașir, *pasager* (Ampoiul).
pazitúră, „mîncare de mazine" (Măgura).
păntru, *din causa:* „păntru sečetă" (Tomnatec).
părădeį, *pătlăgele roșii* (Tomnatec, Bulzești).
păstǫare XVII, *servitoare.*
pătură, *pl.* paturį, *foaie de plăcintă* (Bulzești).
pepinğińe, *pecingine, spuzitură.*
pîrci (a să), *împreunarea caprelor*
pîrțilig, *om găgăuț* (Albac).
pǫarcă, *scroafă* (Albac).
pogăče, *colac de nuntă, cu desenuri deasupra și uns cu ouă* (Cărpiniș).
pogán XVI, *mare și puternic:* „če pogană eștį, dǫamnă!" (Munună).
policră, *poreclă* (Vidra-de-jos).
pomnol XVII, „darab", *bucată.*
porumb,-ă XXVII, „suriu".
postįį, *păstăi* (Măgura).
predanie, *tradiție* (Tomnatec).
primă V, „plank'ică" (*panglică*).

răguliță, *răscoală* (Gura-Arăzii).
răpălit, *reparat:* «biserică răpălită» (Tomnatec).
rătăli, *a fugări* (Bucium-poieni).
rod'e, *negură care strică semănăturile și fructele* (Scărișoara).

sărăntoc XXIII, *sărac prăpădit.*
scoruș. *arbore semănînd cu călinul* (Gura-Arăzei).

socală, *un fel de cicric* (Bucium-sat).
sor, *şoric* (Scărişoara).
spărma XIV, *a sfărîma*.
staur, *staul* (Scărişoara).
strezi, *a trezi; a apuca:* „aşa nę-am strezit din bătrînį" (Abrud, Scărişoara).
sučitǫare, *bățul cu care se subțiază foile de plăcintă* (Bulzeşti).
suri, *a sui, a urca:* „e dedat a suri şi a coborî; surį pe cal; nu surim" (Bulzeşti).
suriş, *urcuş* (Bulzeşti).
şcîrtaveț, *castravete* (Scărişoara).
şpațir, *plimbare, călătorie* (Vidre).

tafrică, „trafică", *debit* (Albac).
tărcat XVII, *pestriț*.
tîrsă, *loc acoperit cu arbuşti mici; încîlcitură de arbuşti mărunți* (Tomnatec). *Et.* sl. *trъca*.
torțiel, *buruiană* (Gura-Arăzii).
trǫacă, *jgheab în care se dă porcilor de mîncare* (Tomnatec).
trocŭ, *căpistere mică* (Tomnatec).
tucă, *strigătul cu care sînt chemate găinile:* tucă! tucă! — „Buį la vale, Pascule, c'o tunat o «nevoe vînată»[1] 'n sat la noį şi nu mîncă numa tucă de găină friptă şi vîrvu laptelui!" (Vidra-de-mijloc, 1924. — Rah'ila Heler). *Et.* ung. *tyúk*.
tulnic, *trîmbiță făcută din lemn de cireş, lungă de 2,80 pînă la 3,10 m.*
tuna, *a veni, a sosi* (*cf.* tucă).
tuturez, *un fel de tulnic, bucium* (Scărişoara).

țăçe, *depănătură cu ajutorul cicricului.*
țărěnį, *oameni dela şes, dela țară* (Ampoiul, Abrud)
țîpoų, v, *colac, pîne de nuntă.*
țîngăų, *copil zburdalnic de 16-17 ani* (Ighiu).
țuputel, *derivat din vb.* a țopai (Scărişoara).

įmă, *cf.* oįmă.
urla, *a coborî. Cf. pag.* 40.
urmă: „urma caprei" = „fătătǫaręa caprei" (Bulzeşti).

vatră, *loc gol nesemănat într'o grădină* (Tomnatec).
văi, *a vedea* (Bulzeşti).
vărmeže: «vărmežęa Clužuluį» *comitatul Clujului* (Certeja).
vătrit, „loc unde nu e pārîşte ca în curte"; *întins, lățit pe* vatră (Tomnatec).
vifel v, *colăcer de nuntă.*
vîndroc: „Moți merg vîndročį la țară", *Moții merg încărcați pe spate [cu cercuri, ciubere, etc..] la țară* (Scărişoara). *Et.* ung. *vándor.*
vorovi, *a vorbi* (Bulzeşti).

vuži, *a furnica, a roi:* «ǫameńi vužesc pe dęalurį» (Bulzeşti).
yiǫară: «apă limpede ca yiǫara» (Vultori). *Intrebînd ce înseamnează* „ca yiǫara", *bătrîna de la care am auzit cuvîntul n'a ştiut să-mi dea nici o lămurire. Fără a putea fi explicată de cei ce o întrebuințează, forma circulă şi în aromînă în expresiunea* „apă yiǫară".

[1] Prin „nevoe vînătă" se înțelege Bulzeşteanul, care umblă îmbrăcat în haine negre. E o strigătură a Moților la adresa Bulzeştenilor.
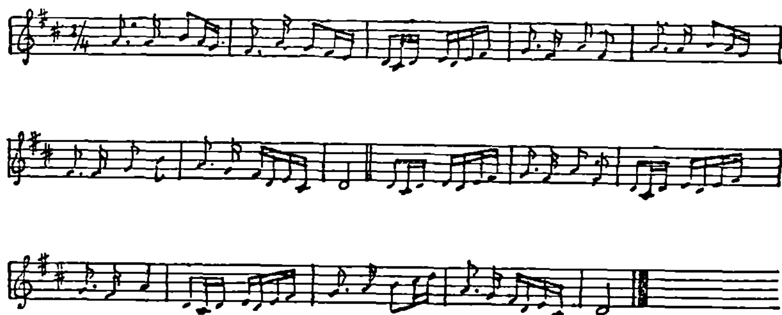
zadă, *pin (pinus picea)*.
zară, *lapte bătut* (Bulzeşti). *Forma am înregistrat-o şi în Bretea-Streiului*
zdramţă, *zdreanţă* (Scărişoara).
zdravńi, *a strănuta* (Abrud).
zgruntari (de piatră), *piatră măruntă* (Neagra).

žeb, *buzunar* (Albac).
žingăr, *gingaş* (Bulzeşti).

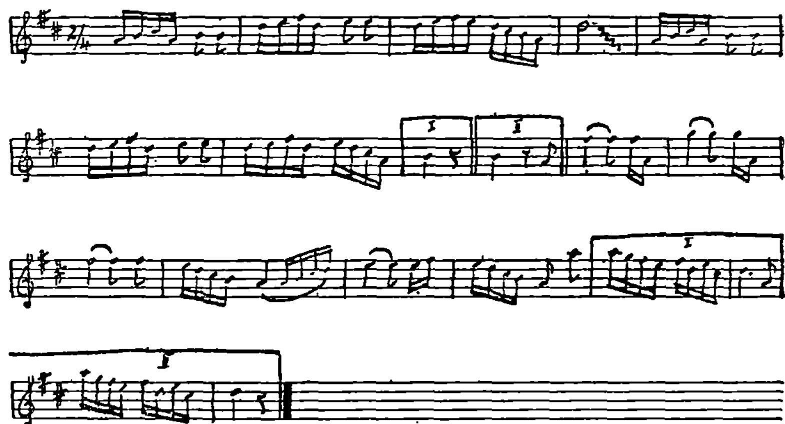
Musică populară.

Ţarinele ce urmează sînt generale în Ţara Moţilor. Ele constitue aproape unicele arii instrumentale la petrecerile ca şi la dansurile lor. Sînt cîntate de obicei din clarinete însoţite de viori sau de contrabas. Toate aceste patru arii le-am cules dela Traian Mariţa (18 ani) din Poiana-Sohodolului în 1922, cîntate din fluer.
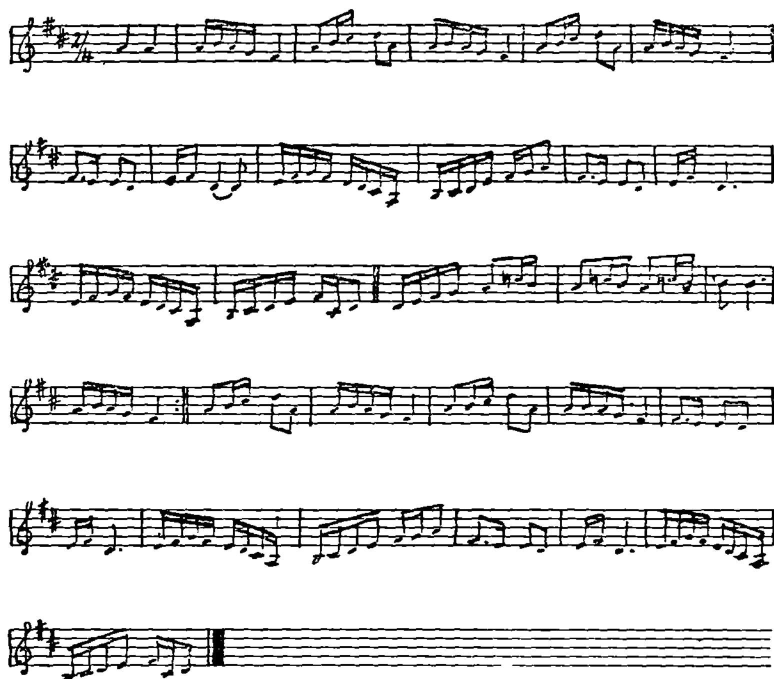
Ţarina Băeşilor
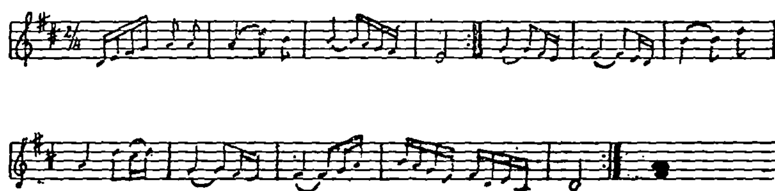

Ţarina Moţilor

Țarina Abrudenilor

A Iancului

Tache PAPAHAGI

ȚARA MOȚILOR

Scara: 1/150.000

BIHARIA

Spre BEIUȘ
Spre CLUJ
Spre TURDA
Spre BRAD
Spre ZLATNA

Călineasa
Capul-Șanțului 1426 1432
Girdișoara 1065
Glavoiul 1417
D.Cățeilor 1489
D.Sec 1347
D.Cocii 1411
1470
1564
D.Frinturilor 1642
Vrf.Virfului 1670
Vrf Pietroasa
D.Stinei 1321 1378
Plaiul 1224
1367
1025
Vîrtopul 1268
La Certege 1365
1245
1426
1400
Cicera 1499
Stinișoara 1416
Ocoale 1358
Iapa 1341
După-Peleș 1353
D.Măturiciu 1346
Pîrîul Bulzului
Gura-Arăzei 717
La Oasa 1194
Runcul 1545
Costeasa 1539
Vrf.Brădenii 1509
1275
1405
1370
Gîrda
V.Vulturului
Piatra-grăitoare 1659
Rîul-alb
Lăpușul
1110
1209
Ghețarul
Runcul 1330
Pîrîul Albacului
Fericetul 1087
1378
1188
1108
1176
Lăpuș 859
1157
Preluca-Mununei 1055
Lespezeni
Poarta-lui-Ionel 1136
1103
1016
1094
Rîul Albacului
V.Stearsa
1639
Bolamireasa 1633
1593
1040
1027
Scărișoara-de-sus 787
Scărișoara-de-jos 720
Gidoești
Albac
1770
1193
1089
1056
909
1110
632
Curcubeta 1849
V.Buciumului
Muntișorul
Muntișorul 1400
1166
1157
Haiducești
D.Pietricii 1130
V.Dobreasca
D.Crapului 1200
1020
Arieșul
Precupești 1124
Haiducești 1211
1801
1769
Iarba-rea
Măgura-Negrei 1154
1343
1314
1142
Lăzești 846
1081
D.Frumos 1009
Tarnița 1197
1370
V.Gușeștilor
V.Cîndreștilor
Bulzești 1121
Lupești 876
1096
821
Certeja 960
1250
Viltori 621
1004
1024
825
Albești 610
Obîrșia Tirsei 1202
1130
1154
Neagra 734
Valea Negrei
989
Secătura 691
Bordești 954
Piatra-Aradului 1422
Rîul Vidrei
1169
740
965
896
Vidra-de-jos 643
Bistra
Ponorel 593
795
Muncelul 784
Arieșul
Cîmpeni 553
1018
Vidra-de-sus 715
933
Rîul Vidrei
Pleșcuța 1045
Muntele-rotund
La Tirg 1464
Găina 1486
Pietrile-albe 1132
965
Arieșul
Vrf. Pietrei 1299
Poienile Vidrei 1169
Sturul 1153
Sohodol 620
Peleș 891
Lupoaia 1156
Vidrișoara
V.Ribariului
D.Crișului
Cărpiniș 590
789
Crișul-alb
Roșia
Poieni 915
963
ABRUD 609
Strimba 1154
Tomnatec
Bulzeștii-de-jos
Crișul-alb